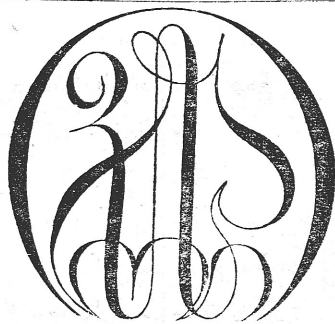

ხელის-მოწერა:

ტფილისის, «ივერიის» რედაქციაში
მოქმედის ქუჩაზე, შიოშვილის სახლების 5-
ში, სახლი № 5.

ქუთაისის, ასტონ ლორთქიფანიძის ბიბლი-
ოთეკაში.

განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს
ენებზე.

«ივერიის» ფასი

ერთი წლისა გაგზავნით გ. გ. მ. 7 მ. —
სახვედრის წლ-სა . . . . . 3მ. 50კ.
თითო ნომერი . . . . . « 15კ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწო-
რებს და შეამოწმებს დასაბეჭდად გამოცხადებულ
წერილებს.

ს ა ჰ ო ლ ი ც ი კ ო და ს ა ლ ი ც ე რ ა ც უ რ ო გაზე თ ი .
გამოდის ხუთშაბათობით

მსურველთ შეუძლიანთ გამოიწერონ «ივერიის» პირ-
ველს მკათათვიდამ ვიღრე მომავალ პირველს იანვრამ-
დე. ფასი ნახევარ წლისა სამი მან. და ათი შაური.
ტფილისში მცხოვრებთათვის ხელის-მოწერა მიიღე-
ბა უფ. ჩარკვიანის წიგნის მალაზიაში, ქაშვეთის ქვე-
მოთ ლუქნებში, № 2. გარეშე მცხოვრებთათვის
აღრესი შემდეგია: ВЪ ТИФЛИСЬ, ВЪ РЕДАКЦІЮ га-
ЗЕТЫ «ИВЕРІА».

პირად მოსალაპარაკებლად რედაქცია მიიღებს
ოთხშაბათობით დილის ათი საათიდან ვიღრე
შუადღის ორ საათამდე.

საძიებელი: I. საქართველოს მატინანე: წერილი ქიზიუ-
დამ. სასოფლო შკოლა თელავის მხარეში. ფრონის ხეობიდან
(„ივერიის“ კორთეს.). ერთი სემინარიის ბედი.—II. საზო-
გადოებრივი მიმდინილება.—III. მიტრიდატ დიდი პომპეი სა-
ქართველოში.

საქართველოს მატინანე

მიზიპი. 10 თიბათევეს, (ივერიის კორთეს.) ორიოდე
სიტყვა მინდა მოგახსენათ იმ იშვიათ და საძწუნარო
ამბავზედ, რომელიც მოხდა ქიზიუში, სახელდობრ სოფ.
ბეკურდისეს, ამ თვის ოთხს.

მოგახსენება, ჩემო მკითხველო, რომ ვეკვლა საქმეს
აქვს თავისი შესაფერი საზღვარი; იგი აქვს აგრეთვე
მოთმინებასაც. შარშანდელმა მადონის გამოყვანამ და
მისთვის ხარჯის მიტემაზე ნათლად დაგვანახა თუ რამდენ-
ნი ბოროტობა იხმარეს მამასახლისებმა და რამდენად შე-
აწროეს ხალხი თავიანთ უსინდისო ქცევით. ამის და-
სამტკიცებლად დღესაც იხივით სოფელში მოხაზარ
ბიჭებს, რომელთაც თავიანთი შვილები სოფლის

ჯამაგირით გაუგზავნიანთ მილიციაში, მაგრამ მათი ჯამა-
გირი გი ჯერ სრულდებით არ მიუღიათ,—მაჩივარ ში-
რებს მეთქი, რომელთა მშობლები უოველ ყვამ მამასახ-
ლისის კარებზედ სდგანან და სთხოვენ თვისთა შვილე-
ბის სკადრ ჯამაგირს; მაგრამ, მაგიერ მშვიდობიანის ზა-
სუხისა, მასუსად დახმდას ისმენენ და დღე-დღეურობათ
ამით კმაყოფილდებიან. ხალხისათვის ამგვარი მანებელი
განკრება მთავრობამ ნათლად დაინახა და ამიტომ
უფრო გონივრული განკარგულება მოხდინა. ეს განკარ-
გულება მდგომარეობს იმაში რომ უმილიციის გამოყვა-
ნა დაქირავებით არ შეიძლება, არამედ კენჭის ყრით
უნდა მოხდესო. ეს განკარგულება შეიქმნა სიღნაღე-
ლებისათვისაც აუცილებელ ვადად. ეს ახალი ამბავი ამ
ჩვენ მწუწნავ მოვარდებებს არ მოეწონათ, ამიტომ დაი-
წყეს გაძრამ-გამძრამი, რომ როგორმე ეს აუცილებელი
ვადი თავიდან გადაეყვინათ. ამისათვის შირველში ისინი
შეუდგნენ ფულებს შეკრებას ბადლების დასაქირავებლად.
მაგრამ ეს თავიანთი გველური აზრი ამით ვერ ახსრუ-
ლეს მაზრის უფროსის უარის თქმის გამო. ეს პრეული
განხრახნა რომ ვერ შეასრულეს, შეიძებ დაიწყეს ვადის
თარხნა მოსაფიქრებლად, რომელიც მალე მიიღეს კიდევ
მთავრობისგან. წარმოადგინეთ, ჩემო მკითხველო, ამ
დროს, როდესაც სიღნაღელების ვადა ეძლევათ, მამნვე
გვლებს მოსთხოვენ კენჭის ყრა. ეს სიღნაღელე-
ბისათვის მინიჭებული ვადა სოფლის მოვარდე და-
კაცებს სხვაფორივ აუხსნიან თავიანთ მამაცრებისთვის,
ქ. ი., ვითომ სიღნაღელებისათვის სრულდებით უზატე-
ბიანთ მილიციის გამოყვანა და მათ მაგიერად სოფლე-
ლებმა უნდა ივისრონო.

ახლა გავახსენათ თუ როგორ აუხსნეს მამასახლი-
ებმა ახალი მილიციის გამოყვანა, როგორც სჩანს, მამა-

სასღისებს ვერ აუხსნიათ რიგიანათ და გასაგებათ ხალხისთვის სახლი მილიციის გამოყვანა და ხალხს გადაუკეთებია თავისებურათ და დაურქმევია „საღდათობა“. რასაკვირველია, კენჭის ყრის დროს საჭირო იყო სია, რომელშიაც ჩაწერილნი უნდა ყოფილიყვნენ 18 წლიდან 30 წლამდე უმწველ-გატყები. ეს სიები გადამოუწერიათ ვამერკლიის აღწერის სიებიდგან, სადაც, როგორც ვიტყვით, ბევრი შეცდომაა წლოვანებაში. ამის გამო კენჭში მოჭყენენ იმისთანა უმწველებიც, რომელნიც 15-16 წლისაც არ არიან, ბევრი კი 32 წ. გამოდიოდა 25 წლოვანათ. ამასთან მოჭყენენ კენჭში დედის ერთანი და ღვინის ერთად ერთი მამაკაცი. თუმიც ამ უკანასკნელებს ვერ წაიყვანდნენ მილიციაში, მაგრამ კენჭში კი მანინცა და მანინც უნდა მოჭყოლოდნენ. ამასასხლისებს ესეც რიგიანად ვერ აუხსნიათ ხალხისთვის, რომელიც დაწმინდა ილია ამისათვის უკმაყოფილი.

ხალხის უწყსოების მიზეზიც ყველა ეს არის. ხალხს კვლავ მოეთმინა ამოდენა გაჭირვების ატანა და აგრეთვე თავის მამასასხლისებს უსამართლო ქრევა, და ამისათვის წამოსულა წავდენიბე სოფელი სიღნაღში მანინის უფროსთან თავიანთ დარღების სასწინელოდ და გასაგებათ. მაგრამ ეს უფროსი ვერ ენახათ და წასულიყვნენ იქ, სადაც ეგულებოდათ, ე. ი. ს. ბაკურციხეს თ. რევაზ ვანნაძესთან. მე თვითონ შემხვდა ეს ხალხი, რომელიც ყვიროდა «კენჭი არ გვინდა, თუ ნუ ბავს ხელწითეს ქუდზედ ვატი დაიძახსო და სიამოვნებით ვავლართ.» მე ამათ მოკლეთ უჩნაე - ნუ აშოგოდებით მეტეი, მშვიდათ სთხოვეთ უფროს, მთავრობასთან შემწეობა გაგიწიეთ, მეტეი, და უწყსოება არა მახსდინოთ რა მეტეი. ამასეც ზოგიერთმა წამოიძახა: «არა ბატონო, ღმერთმა დაგვიფაროს უწყსოებისაგან, ჩვენ ამისთვის სულაც არ ვაინებოთ; ჩვენ მივდივართ ვაკეებთან რვენ ნახალხის ჩვენი გაჭირვება და ვთხოვთ შემწეობა გაგიწიოს მთავრობასთან.» ეს ხალხი იყო უარბლოთ და ასე გაშინჯე, ჩემო მკითხველო, რომ ზოგს წვირიც არ ეჭირა ხელში. ნუ დავივიწყებთ, რომ ამოდენა ხალხში როგორც დაწმინდენი და პატრიარხის იყვნენ, ასე ვიდრე გულ-ჩქარნი და გულ-მსუბუქნიც. როგორც შევიტყე, ამ უკანასკნელებს ამჟამად და წინდაუხედავად დაუწყიათ ღაბაჩავა და ბოლოს უპატრობაც მიუყენებიათ თ. რბედიანისთვის, მანინის უფროსისთვის და სხვა თ.

რევაზ ვანნაძის სტუმრებისთვის. ამისთანა ურიგო ქრევისთვის ზოგიერთ დაუქმევიათ ბუნტი, და მოუთხოვნიათ ბატალიონები დასამშვიდებლათ, მაგრამ ასეინი უამთოთც ამ საღამოთივე დამშვიდდნენ. მამასადამე გაბედვით შევიკლიან გსთქვათ, რომ აქ ნასახიც არ არის ბუნტისა, არამთუ ნამდვილი «ბუნტი» ყოფილიყოს, როგორც თქვენი ბუნტი ზოგიერთნი. ეს უბედური შემთხვევა ესამოკნებთ ვაჭრებს და ამიტომ ესეინი უფრო გულ-მსუბუქლეთ და პატივად ამ უწყსოებაზედ, როგორც ბუნტზედ.

ეს ჩვენი უსამოკნო საუბარი, ჩემო მკითხველო, შეგწვიტოთ აქ და დანარჩემზედ შემდეგ ნამერბი მივიღებამარკოთ.

მნახველი.

ამავე საგანზედ „დროების“ კორრესპონდენტი იწერება, სხვათა შორის, შემდეგს:

„როგორცხეხებათ, ეს თითქმის ათი წელიწადია, რა ქიზიყი დაღარბდა და დასაწყლდა ცუდი მოსავლისაგან და შიმშილისაგან. წელს კი ჩინებულა, უხვი მოსავლი და ხალხი გაცხადებით მიეშურება მინდვრის სამუშაოთ.

«ამისთანა დროში, საუბედუროთ, იმათ დაწყდათ თავს ურძებით გამოსვლა ხაზინის ბანკებით. მარტო ქიზიყის სოფლებიდან 200 ურძეზე მეტი გაიყვანეს. ეს კიდევ არაფერი, თუ სინიღისთანა გაუყვანათ ხალხი მბეკავაზე; მაგრამ უბედურობა ის არის, რომ სოფლის მოხლეკები (მამასასხლისები და სხვ.) აქაც იმდენს ჩადიდდნენ, როგორც მილიციონერების გაკვანას დროს. მდიდრებისაგან ქრთამებს იღებდნენ, ანთავისუფლებდნენ და ღარიბები კი, რომელთაც თითო უღელს ხარის მეტი არა გახსნათ რა, გაჭყვადათ; გაჭყვადათ ისეთი ხალხი, რომელიც უმიდისდაც სულამოძრობილია შიმშილისა და ჩვენი მხრის სომეებისაგან.

«აი, ის წინამორბედი გარემოებანი, რომელთაც გამოხალხი გაბრახებული იყო და რომელნიც იყვნენ ნამდვილი მიზეზი 4 ივნისის შემთხვევისა.

«თვითონ 4 ივნისის ამასეი აი როგორ მოხდა:

«ჯერ ქვემო და ზემო-მანხანში-მოგროვდა ხალხი და გადაწყვიტეს, რომ კენჭის-ყრის ნება არ მისცენ, მოითხოვონ უფროსისგან სია გამოსაყვან მილიციონერებისა და მეტი თავის ამორჩევით წარუდგინონ კაცები.

«4 ივისის სოფ. ანაგაში (სიღნაღიდან რვა ვერსზე იქნება და ბაკურციხიდან სხუთ ვერსზე) მოგზავდა 2,000 კაცდინ სხვა და სხვა ახლად-მხლად სოფლებიდან; ამით 500-ზე მეტი დედა-კაცები იუვნენ. დიდი უაყანი და მოლაზარაკება ქქონდათ; კენჭის-ყრით ხალხის გაყვანა უღვეურებოდა არისო,“ იმხდენ და ამის ნება არ მივცეთო.

«ამ დროს აქ გამოიარა ტროიკით სიღნაღის უფდის უფროსმა, ბარონ ტიხენგაუზენმა; ის მიდიოდა სოფ. ბაკურციხეს იმ განზრახვით, რომ ენახა ალაზნის ჯარების უფროსი თ. სოსიკო ორბელიანი და ეთხროს იმისთვის ორასი უაყანი რუსი, რადგან გაგონილი ქქონდა, რომ ხალხში რადღაც მღვდლარება არისო.

«მაგრამ ხალხმა გაახურა უფდის უფროსი და მოსთხოვა იმას უმადლეს მთავრებისაგან გამოეზანოლიათ — თუ რამდენი მილიციონერი უნდა გამოიყვანონ თითოეულ საზოგადოებისგან.

«უფდის უფროსმა გამოუცხადა ხალხს, თარჯიმნის თ. ანდრონიკოვის შიშით, რომ სიღნაღის აქვს, სიღნაღში აქვს, რომ კენჭის-ყრა უნდა იქნეს და რასაც განიანი თხოულობს, უნდა შეასრულოსო. მაგრამ ამის სიტყვა ხალხს არ ესმოდა, ხალხის სიტყვა ამასა. შეიქნა ერთი ყვირილი, დროალო, მუქარა დაუწყეს... უფდის უფროსმა შეატყო, რომ შეიძლება აქ საქმე ცუდათ გათავდესო და ტროიკისკენ წავიდა, საჩქაროთ ჩაჯდა და ბაკურციხეს გასწია. ეს აუარებელი ხალხი აუდევს იმას ბაკურციხეში მისდა, სადაც ამ დროს დღესასწაულობის გამო, თ. რვაზ ვახნაძესთან მიწვეული იყვნენ: ალაზნის ჯარის უფროსი თ. ორბელიანი, შროკურორის თანაშემწე უფ. გუდომ-ფეკვალიანი, გამოიქცეული უფ. ხოსროვი, თ. ორბელიანის ადიუტანტები და სხვ.

«ხალხი, რომელსაც ქალები მიუძღოდნენ წინ, მიადგა შიდადნო თ. რ. ვახნაძის სახლს და მოითხოვეს, რომ უფდის უფროსი მოგვევითო.

«ი აქ მოხდა ის უწესება, რომელიც თქვენ უკვე უნდა იცოდეთ. დედა-კაცები და მამა-კაცები შეცვივდნენ ხალხში, ნასეს უფ. უფდის უფროსი, სცემეს ჯონებით და ეხლში ათრიეს; თ. სოსიკო ორბელიანი ბაგონიდან გამოაგდეს და ამ დროს ხის ოქისი გაუტყეს, იმასაც ბეჭი სცემეს, სცემეს აგრეთვე შროკურორის თანაშემწეს; უფ. ხოსროვს რამდენიმე წარტყეს, მაგრამ მერე იტყეს და ხელი აღარ ახლეს და სხვ.

«უზადლების დროს, რომ უკვლავ მიწვეულ თ. სოსიკო ორბელიანს და აგრეთვე სხვებსაც ქალები მივარდნენ და იმით დაუწყეს ცემა. ქალებივით გაბრახებულნი იყვნენ, ლეჩაქს იხდიდნენ და ქსურავდნენ თავიანთ ქმრებსა და ძმებს, რომელნიც ამ ცემა-ტყევაში არ ერეოდნენ.

«მთელი მებელი, ჭურჭელი, აკრულებს და სხვა უკვლავი, რაც ვი მოხვდით ხელში თ. რვაზის სახლში, სულ დაამტკიცეს, განადგურეს და გააფუჭეს.

«თვითონ ვი ერთი გრომის სალიწალი არა წაუღიათ რა. ადიუტანტს დაქვითა ვი ერთი დედა-კაცი, ოღონდ დამიფარე და ეს ოქროს საათი და თუშანი თუელი შენ გქონდესო. მერე დღეს ხალხმა საათი და თუელი უკანვე წარმოადგინა.

«ერთი ნახევარი ხალხისა ბაკურციხიდან სიღნაღისაკენ წამოჭვეს უფ. უფდის უფროსს, რომელმაც გამოაცხადა, რომ სიღნაღის აქვს; ის ჩასვეს იქვე ტროიკაში, ორი ბიჭი ჩაუსვეს და სოფ. ანაგაშიდნ მიიყვანეს; იქ ვი გაუშვეს.

მერე ნახევარმა ვი, როგორც ზევით მოვასწავთ, ჯერ თ. რვაზის სახლი აიკლო. მერე აიკლეს ამ სოფლისაკვე მამასახლისის სახლი, აიკლეს აგრეთვე რამდენიმე სხვა სოფლებიც: ანაგის, კარდნახის, საქობოს მამასახლისები, სცემეს რამდენსამე მებატონეს, გააფუჭებულეს ორი მღვდელი და საღამოს თავ-თავიანთ სახლებში დაბრუნდნენ.»

«ამ უმად აქეთკენ სრული მშვიდობა არაა; ხალხი მიხლორში წავიდა სამუშაოთ; ღუბერნატორს განზრახვა აქვს დაიაროს სოფლები და გამოიკვლიოს როგორც ეს საქმე, აგრეთვე საზოგადოთ ხალხის უკმაყოფილების მიზეზი და იმის მდგომარეობა.»

«ამ საქმის თაობაზე, როგორც მითხრეს, ჯერ-ჯერობით 25 კაცდინ არის დატოსალებული.»

ქიზიყის უწესებაზედ, რასაკვირველია, ბევრი რამ არის სათქმელი და სათქმელი. მიმატა თუ არა ეს მოგვქნა, მსხვილია თუ წვრილი საზოგადო საქმეთა მიმდინარეობაში, მაინც თავად საჩინოა და დიხსშესანიშნავი. მაგრამ ვიდრე საქმე დაწვრილებით არ იქმნება გამოკვლეული დაზარალი შეუძლებელია. გარდა ამისა, უნდა წარმოიდგინოთ იმ ადამიანის მდგომარეობა, რომელიც

ეკეპება მხოლოდ გუშინდელის დღით, და რომელსაც დღევანდელი თუ სვალინდელი დღე ისე მოულოდნელად დაეცემა, როგორც ციფანს ჩამოვარდნილი მესი. იგი კაცი იმულებულია ილანარაკოს მხოლოდ მასზე რაც «ისტორიისა» ჩავარდნილია და დროთა ბრუნვის მიერ წაღებული, როგორც შარშანდელი თოვლი. მას ჩვენც იმ წუთის დაუგადოთ, როდესაც დღევანდელი გადიქცევა სვალისდღად.

შვითხველს ესრომება „ივერიის“ კორესპონდენცია, რომელშიაც აწერილი იყო კახის საკვირაო შოლას და გამომქმული იყო გულისათადი სურვილი, რომ სხვა ადგილებშიაც იმ კარი სასწავლებელი იქმნეს გამართულიო. ეს სურვილი, ჩვენდა სასიამოვნოდ, მალე აჭსრულებია მის გამომქმელს: ქართლიდამ გეწიკენ, რომ სოფ. მეჯვრისეში საკვირაო შოლას გაგსნილას, რომელშიაც უმაწვილები სასოფლო მმართველობის წესდებულებას სწავლობენ თურმე. კორესპონდენტი დასწრებას ამ შოლას და შეძღვის სიტყვით გვიხატავს რაც უნახავს: „შეგირდები ჩვეულებრივ შეიკრიბნენ საკვირაო შოლასში და თვითონვე ამოიჩნიეს თავიანთთაგან მამასახლისი, მსაჯულები, გზირები და მწერალი. დანარჩენ შეგირდებს კი შეჭქანდათ ერთი ერთმანეთზედ საჩივარი. ერთმა შეგირდმა, ანტონ გელაქემ, თავის ამხანაგზედ, არჩუაძესზედ შეძღვი საჩივარი შემოიტანა: როგორც მოკესსენებათ კლასში იშვიათად დაგვივარც იმის გამო, რომ ჩემი ძმები მიშლიანო. აი ესლას მოკვიდიო, მაგრამ აქც მოსვენებაში არა ვარც იოსებ არჩუაძესგან, — იგი ხან ხელს წამკრავსო, როდესაც თითს ავიშვებ სოღმეო, ხან თავში ჩამკრავსო. ამისათვის თქვენთან მოკვილო და გთხოვთ, სუდიან-მამასახლისო, განსცდელისგან დამისხენითო; ამ სასწავლებელში მანინც მომასკენონო, ძალიან მინდაო სწავლა. დაუბახს არჩუაძეს, რომელიც დაიმხებს: სუდიან-მამასახლის გაუბარჯოს! მსაჯულებიც ერთის ხმით მიუტებენ: გაგიმარჯოს! ერთი მსაჯული ჭკითხავს: რად უშლი სოღმე სწავლას ანტონ მელაქს, ან რა შურის ძიება გაქვს მასთან? არჩუაძე უბახსუბებს: რა კქნა, შენი ჭირიმე, თვითონ ცუდად შევიდებო და მეც ცუდად გევიდებო; თვითონ დამარტყა და მეც დავარტყი. — მსაჯული: მოწამე გყავს? არჩუაძე: არა, არა მეყვს. — მსაჯული: შენა, მელაქს, შენ კა არა გყავს მოწამე? — მელაქს: როგორ არა,

შენი ჭირიმე, მეყვს სოღომონ გელაქემი. — შემოაწყოთ გელაქემი, რომელმაც დაიწყო გელაქემის გამართლებას. მსაჯული: ფიც ქვეშ შესვალ თუ არა მავის დასამტკიცებლად? შევალო, უბახსუბა მოწამემ. ამ გვარად იოსებ არჩუაძე გაამტყუნეს“.

კორესპონდენტის სიტყვით, ამავე სოფელში მასწავლებელი მოსე ნათაძე დეპოს გამართვას აზირებს თურმე იქაურ თავადების თანაშემწეობით.

სასოფლო შოკლები თელავის მაზრაში.

(დასასრული *)

ს. ალვანის შოკლის მასწავლებლად სემინარიდან მოსული უფ. დ. სარმენტოვი (რუსია). ეს ახალგაზრდა საქართველოს შვილია და ქართულიც კარგად იცის. ეს მასწავლებელი ყოველს ღონისძიებასა ხმარობს, რომ თავისი შოკლას რაც შეიძლება მაღალ ფეხზედ დააყენოს. განათლებით, გულ-მოადგინებით, და სიყვარულით თავის საქმისადმი, ყველას კახეთის სასოფლო შოკლების მასწავლებლებზე მაღლა სდგას უფ. სარმენტოვი. ამისი სიყვარული შოკლისადმი სხვათა შორის იქიდგანს სჩანს, რომ თუმცა მატკრიალურის მხრით დიდს გაჭირებებაშია, მაგრამ ყოველს ღონისძიებასა ხმარობს, რომ შოკლას შესძინოს რაღაც თითონ კი თუნდა დაიკლოს — არაფერი... ჯამაგირსაც კი გერ იღებს ეს ზატიოსანი კაცი თავის დროზე, რადგანაც ამას სხვებსაცაიო სამაზრო ხაზინასთან კა არა აქვს საქმე, არამედ მამასახლის-სუდიებთან. ვინც იცის სოფლის „ანგარიში“, ადვილად მიჭხვდება, რომ ჯამაგირს უფ. სარმენტოვი თავის დროზე გერ ეღირსება. მართლაც და ოთხი-ხუთი თვე გავა, რომ ჯამაგირი გერ ეღირსოს ამ სასარგებლო და შრომის მოყვარე კაცსა. ძლიერ კარგი იქნებოდა, რომ ს. ალვანის შოკლის ფულიც სამაზრო ხაზინაში შეტანილი იყო და იქიდგან კძლიათ ჯამაგირი. ამ საქმის აღსრულება არ არის მწელი მაზრის უფროსი თუ კი მოიწადინებს.

გამოდმა მხარეს ორი ახალი შოკლას გახსნეს: ს. ს. კონდოლში და რუისში. კონდოლში სემინარიდან გამოსული უფ. ხატიკია მასწავლებლად. ამასზედ ჯერ კა სასიამოვნო ამბავი ისმის, და შეძღვეში კი არ გიცო. სოფ. რუის-

*) „ივერი“ № 22, 1878 წ.

ბიჭში უფ. უიასოვიან, მეთქი. ეს ჯერ-ჯერობით თე-
 ლაგში დასეიანობს, არ ვიცი კი რად. — მესამე და მეოთხე
 შკოლები გამოდის მხარში სს. კისისხევი და სხატელ-
 შის. კისისხევი, თუ არ ვსცდები, და უნიშნავთ ერთი სემი-
 ნარიდა? გამოსული ემაწვილი, რომელიც ჯერ-ჯერობით
 ახსად სჩანს. ს. სხატელისა კი რა მოგახსენათ. მხოლოდ
 ის კი უნდა ვთქვა, რომ რადგანაც ს. სხატელის მცხოვრებ-
 თა შორის ქართველებიც არიან და თათრებიც, ამისათვის
 ამ შკოლაში ისეთი მასწავლებელი უნდა გამოიგზავნოს,
 რომელსაც შეეძლოს სწავლება როგორც ქართულისა,
 ისე თათრულისაც (სპანსულისა). — ს. ივანთაშვილს აზი-
 რებენო შკოლის გახსნას. როგორც ქუდავთ, თელა-
 ვის მარტაში ამ უამად თერთმეტი შკოლას და იმე-
 დას, რომ ამ ორ-სამ წელიწადს ეოგელ სოფელში
 გაიმართება შკოლა. გაიმართა და კიდევაც გაიმართე-
 ბა, მაგრამ რა გამოვიდა? ამ შკოლებს ჯერ-ჯერობით
 არავითარი საჩუქრები არ მოუტანიათ კახეთისათვის.
 რა არის ამის მიზეზი? მიზეზი ის განსჯათ, ჩემო
 ბატონებო, რომ დიდიხანა ბევრჯერ გაუჩივრებდ
 ქუდავის მასწავლებლებს, როგორც მაგ. უფ. უიასოვიან.
 თუ დიდიხანა ამისთანა მასწავლებლის გზავნა არ
 დაიშალა, ჩვენი სასოფლო შკოლები იმავე და იმდენს
 საჩუქრებს მიატანენ, რამდენიც მიატანეს მამან,
 რადესაც მღვდლების ხელში იყვნენ. ეს კიდევ არა-
 ფერი. შკოლები დაიკეტება! ჩვენი ხალხი მართლაც იმ-
 დენად უკუჩურდის არ არის, რომ „საჩუქრებს“ და
 „უსაჩუქრებს“ გერ განჩიოს ერთი-ერთმანეთში.
 მას იმდენი გამჭრანობა კიდევ აქვს, რომ შეიტ-
 ყოს და გაიგოს — მის შვილს ასწავლიან რასმეს
 თუ არა; მისი ოფლით ნაშრომი ფული სასაჩუქრებს
 ხმადება მის შვილებს თუ არა. თუ დაატყო რომ
 მისი შვილი სახლსაც აკლდება და შკოლაშიც გერასა
 სწავლობს, მაშინვე გამოიყვანს მას შკოლიდან და
 თით შკოლის სახელსაც კი მოიპოვებს, და მაშინ
 კაი-გაგლახით გამართული შკოლა ისევ ძალე დაიხუ-
 რება... აქედან ცხადათა სჩანს, რომ თუ გლეხი ამ
 კვარის უხეირობის გამო მოთმინებდამ გამოდის, არ
 შეგვიძლიან ვსთქვით, რომ ჩვენი გლეხი განათლების
 წინააღმდეგობა. ამ გარემოებას დიდი ყურადღება უნ-
 და მიექცეს: დიდის გარჩევით უნდა ამოჩქეულ იქმნეს
 სასოფლო შკოლის მასწავლებლებს გამოსავლენი სხალ-

გაზდა. საქმე ის კი არ არის, რომ სხალ-გაზდა მხო-
 ლოდ ნასწავლი და „განათლებული“ იყოს: მან უნდა
 მოიგოს იმ საზოგადოების გულიც, რომელშიაც იგი
 მოქმედებს, იმდენი მოხერხება უნდა ქონდეს კაცსა,
 რომ შეეძლოს შთაგონოს ხალხსა სწავლის საჩუქ-
 რებსა და საჭიროებს; უნდა გამოვიდეს ხალხში და
 შეითვისოს მისი ხასიათი, რომ შეეძგ სიმულვილი
 არ ჩამოვარდეს მის და ხალხის შორის. მოიგონეთ
 „გლახის ნაშრომის“ მღვდელი. თუ აგრე მოიქცევა
 მასწავლებელი, უეჭველია, რომ დიდს საჩუქრებსა
 მოუტანს იგი შკოლასა და თვით ხალხსაც. ამას მე
 იმიტომ ვამბობ, რომ ზოგიერთი სოფლის მასწავლე-
 ბელი მხოლოდ ვითხვას და წერას (ზოგი იმასაც
 უხეიროდ) ასწავლის და ასე ქგონის, ეს არის, ჩემი
 საქმე აღვასრულეო. საქმე ხასიათის გასწავლასა, ხა-
 სიათისა!! უხასიათო კაცი, რაც გინდა ნასწავლი იყოს
 მეთქი, უსარგებლოა და უგარგი... ამისათვის მასწავლე-
 ბელი ხალხის შინაგანს ცხოვრებაშიც უნდა შედიო-
 დეს, რომ შეიტყოს მისი კარგი და ცუდი მხარეები,
 რომ გასწავლოს უკანასკნელი და უფრო ცხადად და-
 ნახოს ზირველის სიკარგე და უფრო მკვიდრად შეა-
 ვისოს იგი მას. ცარიელი სწავლა ხალხის გაუცნობ-
 ლად არაფრად დის მეთქი. მოვიგონოთ გერმანიის
 სასოფლო შკოლები. იქ ამ შვიდის თუ რვის წლის
 წინად სასოფლო შკოლებში მასწავლებლებად უნივერსი-
 ტეტებში კურს შესრულებული სხალგაზდები იყვნენ,
 მაგრამ საჩუქრებსა მიატანეს რამეიმთ თავით „მხო-
 ლოდ“ სწავლითა? გერაფერი, თუმცა იმაო ივალური
 ფილსოფია, მათემატიკა, ბუნებითი და სხვა უმაღ-
 ლესი საგნები კარგად იცოდნენ. ამათის უსარგებლო-
 ბის მიზეზი საგნების უცოდინარობაში არ განსდით.
 მიზეზი ის იყო, რომ მათ არ იცოდნენ ხალხური
 ენა, ხალხის ხასიათი, ხალხის წმუნება, ჩვეულება და
 სხვა. ისინი ხალხში იმ ენით ლაზარაკობდნენ, იმ
 ენით ებასებოდნენ ხალხსა, რომელსედაც უმაღლესი
 საგნები ქგონდით შესწავლული, და, აბა ერთი მითხა-
 რით, რას და როგორ გაგებინებდნენ „უბრალო ხალ-
 ხის“ შვილებსა?! ამ საქმემ ცხადად დაანახვა მთელს
 კერძებს, რომ სოფლის მასწავლებლობა მხოლოდ
 სწავლაში და საგნების შესწავლაში როდი ეოფილა:
 კაცმა თუ იმ საზოგადოების ეოფა-ცხოვრება — ენა,

ჩვეულებას და ხასიათი-ან იცის, რომელშიაც იგი მოქმედობს, ან უნდა იმოქმედოს, რაც უნდა კარგად იცოდეს საგნები, ვერა საბრძოლოების მოტანა ვერ შეუძლიან. მაშ თუ ასეა, რატომ ჩვენ სოფლის მასწავლებლები არა სტადიობენ, რომ გაინონ ჩვენის ხალხის შინაგანი ცხოვრება, რათ ერიდებინ ესენი გლეხებსა?.. სოფლის მასწავლებელთ უნდა იცოდნენ, რომ უამისოთ საბრძოლოების მოტანა შეუძლებელია. დადებით ამ გზას, მასწავლებელთ, დაუახლოვდით გლეხსა და მათ ნახავთ, თუ როგორს ნაყოფს გამოიღებს თქვენი ამ გვარად მოქმედება. მაშ, თუ ასეა, ვახსენოთ ღმერთი და შეუდგეთ ჩვენს კეთილ საქმეს. დაწმუნებული უნდა ვიყვნეთ, რომ თუ გლეხებში ვიშრომებთ, ჩვენი სინიღისი აღარ შეგვაწუხებს და არ წამოგვაყვადრებს: „შენი სიცოცხლე ფუჭად გაატარეო!“ დეკ, „მადლის სწავლის“ პატრონებმა იმხონ: „ჩვენ სამხლვარ გარეთ გვისწავლია, ჩვენ უცხო ენები ვიცითო!“ ვინ ჩვენ, ვინ სახლვარ გარეთ წასვლა და ენების შესწავლა?! ჩვენ დაგვიყოფილდით ჯერ სამშობლოს ენით და მერე ღმერთი შეგვაწვევს. თუ სწავლის პატრონები აღარ მოგვისვენებენ და გვეტყვიან: „ჩვენ უცხო ენები ვიცითო!“—ჩვენ პასუხად ერთი გონიერი ქართული ანდაზა უთხრათ: „გინც სამშობლო ენა არ იცის, რაც გინდა ნასწავლი იყოს, ნაყოფს ვერ გამოიღებს.“ თუნდ ესვე: „მამის სული გაუშვია, პაპის სულს მისდევსო...“ ჩვენ, ჩემო მამიებო, ხალხში ვართ დაბადებული და „ხალხის“ კალთაშივე უნდა დავლიოთ ჩვენი სიცოცხლე. მინამ გვიდგა კი, უნდა ვიშრომოდ და გვერდოთ მხოლოდ „რომ ყოველთვის გამოვადგეთ ჩვენს სწავარელს მამულს“.

დამსაშვილი.

26 მაის 1878 წ.

ფრონის ხეობიდან („ივერ.“ კორპუს.) ჩვენი ქართლი ამ უამად კოხტა პატარადაცავე არის მოთუელი, თავდახურული და დაფერ-უძარულიანებული. ვახუთთან კი იქნება ვერ წამოცუქდეს ბუნების სიმშვენიერით და მოქარგულობით, მაგრამ მანც არც ის არის ღარიბისა და უფერულის ბუნების პატრონი. სიმადლიდგან რომ დახედო ესლა ქართლს, რაც უნდა გულ-გრილი კაცი იყო, მანც აღტაცებაში მოხვალ, მანც თავი სხვა და სხვა ჭრელ ოცნებებით გაგვსება. იქნება მანც გაგვხსნას პურის ჭამისა. რათა? ამის პასუხი ფიზიოლოგიის მოჭკითხე. შეკი მარტო იმას გეტყვი, რასაც ჩემის საკუთარის თვლით გხედავ.

ნახირი თავის დონეზე დადგა და სადამოზე ბურთივით მოგტგვალული ბრუნდება შინისკენ, გრენით და წმწვნით, ზოგიერთა პასაჟის შავირდივით. შუა გაზაფხული გუთნის ხარსაც შეეცყო, ისიც მოკეთდა. აკვან პირველს მამის აქეთა ღამის ხარი დგას. ღამის მესხე კაი ვახშობამდინ ამოგებს და მერე ამოგა თუ არა ხარი-პარი ვარსკლავი დაეერება საქნელი და აიშლებს სამოვრად. კაი ღამის მესხეს ვერ მოასწრებს ეს ვარსკლავი და ვერც ღამი-ხარი გაეპარება. გუთნი-დედას ძრეველ უეგარს ამისთანა ღამი მესხე და შერისხამს იმას, რომელსაც არ უძოგვობა და არ დაუძღვია საქნელი ხარი-პარიის გამოჩენიდან, რადგანაც გუთანი მოსცდება და ქვეყანა დაამშვეგაო.

რა ბევრი ვაგაჭიანურო — ქვეყანა ხარობს და დარბაზობს, ერთ ყოფაშია და რაღაც სინქვიტე უტყობს ყველას. ურები, მამლი ვივილისის მოძუნძულებენ მშიერ მგელებსავით ოსაროებზედ რომელნიც ფრონის ბოლოებზედ **) აქეთ გლეხებს გამართული, რომ აქ იყიდონ,—რაც შეიძლება იაფად, ახალი თევზი და დუქნებში განჭვიდონ—რაც შეიძლება ძვირად. ესლა ხომ ლურჯობაც განადებულია. სულ ყველა განადებულია და ამ გლეხს კი არა ეშველა რა.

**) ორი უზონც: ერთი თვინეგსა და ერთი უეცსა, ანუ თიღვისა.

არის ფიქრში მუდამ და ადგია ქვეყნის შემნახველს საქმეს; ბუტბუტობს რაღასაც, თითქო ღორჯულობს ისევ ოაგის ბედზე, თავის ბედ-შავს იღბალზე. გაიგონოს მანინ ვინმე ამის ღორჯვა, ყური მანინ დაუგდას ვინმემ მის გულის კვინასს, ტანჯვით გამოძახილს ამის მიღში.

გაზაფხულდა თუ არა, დაიწყო გლეხმა ერთი თაგვანწირული, უწვალოდ ბრძოლას ბუნებასთან. იქ ვინახებს მისწვდა, აქ ზატვიის ზიდვა მობინდობს სასიმინდოებში, მაგრამ ხანი კი აღარ არი და! საქონელი შარშან ჭირმა გასვრიძა, იმ ოხრად დასარჩენმა. სვიდვაც მხელაა, მამასისხლობაა. ვის გაუგონა ერთი ხანი და რვა თუქანი, უღელი მოზვერი და თორმეტი თუქანი. ვინ მოსწრებია ამ ნაირ საქონლის სიძვირეს? ეს ხომ ასე, მაგრამ ამ ფულსაც რომ ეტყობა იაფობა! რომ არ გაგონილა და არა ქნილა ასეთი ათ-თუქინანების გახშირება! მაგრამ გასაცალი კი ისეთი აქვს, რა ნაირიც ხუთს თუქანს ქქინდა. ფული გაიფიქრა, საქონელი კი გაძვირდა. ფული გააიაფა ომმა, გააზშიდა ნდობის ბილეთები, მაგრამ ნდობასაც რომ ილაჯი გამოელის, ძალდატანებით გადის უხლას. ასე, უსაქონლობა გლეხისათვის ბრძოლაში, ჯარში უტყვიანობაობასთან ერთად სჭრის. ფული რომ მოაქუნა გლეხმა, ეს-ეს არის ღმერთმა მიშველაო, ის კი არა თუ ეს ბირჟის თამაშობა ყოფილა და ცარიელი აფიოტაჟი. ისე გამოეცალა გლეხს ფულები უსაჭინოების საქონლის სვიდვაში, რომ უხლას თაგვის თამაშობასაც ნატრულაობს. მიჭყო ხელი ისევ იმ თაგვანწირულს ბრძოლას ბუნებასთან. დათესა ახალი თესვები და აყენა მიწაში დამარხული ვაზი *). ყვეგანსა-რანნი ორხელა გადაგდო, როგორც უგარგისი იანადი და გამართა რვა უღლიანი, მამა-ზაპური გუთანი. დახნა სასიმინდოები, დათესა და დაფარცხა კიდევ. ახლას ხელი მიჭყო სამკრძისოდ ხუნას—ზურისას და ძველ-

თესლი ქერისათვის. მოართო და შეკამაზა ვენახები ახალ ზატანძალსავით. გასხლა, გაბარა, შესარა და შეეყვლა. მაგრამ ჯერ სადა ხარ, მკითხველო, ეს ზირგელი აგტია ამ საშინელის დრამისა. ახა, თუ ქვის გული არა გაქვს, მაშინ შეიძაგრე ცრემლი, როცა ბოლო და უკანასკნელს აკტში ეს სულ ხელ-ცარიელი რჩება და ზინს ადებს. ღმერთმა დალოცოს იმედი, თორემ რა აძლებინებს გლეხს ამ უსარგებლო ბრძოლაში ბუნებასთან. რატომ სული არ ეგვეთებათ? მაგრამ გლეხის იმედი გმირულია და ძრავალ-მოძითმენი.

გ. გოლორია.

ერთი მიცვალებულის ბედი

(ნაწყვეტი პატარა მოთხრობიდან.)

ღმერთო, რა არის ეს გაუთავებელი ბრძოლა კაცის ცხოვრებაში! რატომ ან რადის დასდებს იარაღს, რადის ჩამოეცლება მოწინააღმდეგე? ბრძოლა ყოველგან და მუდამ, რა სამაგელი სანახაობა! კაცი კაცზე იწევს მოსაკვლელად. 28 საუკუნეა და სულ ბრძოლა, გაუთავებელი ომი შინაც და გარეთაც, ამ წუწკ აჩსებასთანაც, იმ საზიზღარ სულდგმულთანაც! დღესაც ომი, ხვალაც, ზეგაც.... მუდამ ყურყური, მუდამ ჯავს უკან ამოტრეზვა, თოფის გრიალი, სისხლში მოფანთხალე კაცი!!! ამ ბრძოლას კიდევ წინ სვლას ეძახიან, დიდს წიგნებსა სწერენ და შესხმით ამსებენ ხალხთა ისტორიას, ხომ არ გაგიყდა ეს ხალხი?! საკვირველი რამ ყოფიდა ეს კაცის ბუნება, რაღა კაცისა და რაღა კაცობრიობისა! იმის ნდობას და სურვილს ბოლო არა ქქინია, რაც გინდა მანდობო და კიდევ სორც-შესხმულ-ჭყო ცხოვრებაში, მანინ კიდევ ათასა სხვა დაგებადებ, ათასი სხვა სურვილი გაგვლეძიებს და შენგან განხორციელებას თხოულობს. პირველის სურვილის განხორციელებაზე ეწვალე და იტანჯე იმ ჭაზრით, რომ აი ბედნიერი ვიქნებო და, ის კი არა თუ, უფრო უბედური გახდო, უფრო ბევრი სურვილი სხვა დაგებადა და ახლას იმართვის უნდა ეწვალე და იტანჯო. რა იყო

*) მკაცრი ზომისის გამო მიწაში უფლავენ ჰქვას ვაზის ქობლობი.

იმ დასაწყისს ღმერთს, რომ სუვერენული სრული
 ტყვეობა; ქვეყანა შემოკლებილი ყოფილიყო და შევსებული,
 როგორც ქმნილება თვით სახესი და სრულისა. მ-
 რამ შესაძლებელი არ არის ესაო, სრული არა კეთდება რა.
 კვი კაცი იქნები ისე გააკეთებ სქმესა, რომ ნაკლებ-
 განობა არა ჰქონდეს რა; ისე დაწმიდე წულიო, რომ
 აღარა ჭეჭვი არ გამოაჩინოს ზედ მიერსგანა; ისე
 ასხენი რამე მოკლენა ბუნებისა, რომ იცოდე იმისი სულ
 უკანასკნელი მიზეზი, ეს *pia desideria* უწინდელის და
 წინდელის მეტაფიზიკებისა. მაინც კაცს რათ დაჭედა
 ბუნებიდგანვე ბოლო და მოკლენილთა უკანასკნელი მი-
 ზეზეების ძეგნა? რათ მეტაფიზიკობს კაცი? რად ექებს
 იმ სრულ ბედნიერებას, რომელსაც თავის დღეში ვერ
 ჰხვდები ვერც თავისათვის, ვერც საზოგადოებისათვის,
 რადგან ერთი უმოკრესად შეუძლებელია. ჩხრკვა, ძეგნა
 თავი და თავის მიზეზებისა, ზიდილი უმაღლესი სიკ-
 თისადმი, ოცნება ქვეყნის სრულს ბედნიერებაზე, ფილო-
 სოფია ძველსა და ახლის საუგუნოებისა, რესპუბლიკა
 პლატონისა, პოლიტიკა არისტოტელისა, უტოპია თომას-
 მუჩისა, სიზმრები ფურციუსი და გატიუბა სენ-სიმონისა
 სულ მეტაფიზიკა არ არის?

ერთ გიჟდება მეტის-მეტის ფიქრით ეს ფილო-
 სოფისი „ზოზიტივისტს“ რომ ეძახის თავის თავს? უნდა
 ქვეყანა გაბედნიეროს და თავისთანა გიჟები ღმერ-
 თად განადგოს. აი ეს ფულტონი სველეთის ორთქლ
 მავალით, სტეფენსონი — ხმელეთის ორთქლ-მავალით,
 აზრიატი — საქსოვის მამინით. რამდენი ეწვალეს და
 იტანჯნენ, თავადაც გასაწყლდნენ და ქვეყანაც უფრო
 გასაწყლეს. აი ეს მთელი ხალხი, ერთ-თ თავი მოუყრია.
 რას ბოტავს და რას ღელავს ზღვასავით? ხან ამ გი-
 დეს მიაწყდება და ხან იმას და გასავალი ვი არსათ აქვს.
 აკერ მოჩანს ვიკლეფი, გუსი, ლიუტერი მიზეზნი ღე-
 ლისანი. აი ხალხის ღელვის ზვირთმა და ქაფმა რა
 ნაირად დიტანა და ჩანთქა პაპის ზვიადობა და სიდიდე,
 მისი სურვილი ქვეყნის დამორჩილების და დამონებისა.
 როგორც ნადგურდება თითო თითო უამისა და ქვეყნის
 ცოდვისაგან გაშავებული მღვდელ საერთოდანი მებატო-
 ნების სასახლეში. მაგრამ ხალხის ღელვამ გასავალი ვერ
 ნახა, გლდოსანი ვიდე ვერ გაამტკიცა. საწყალო ხალხა!

... აი ვიდე ღელვა, აი ვიდე საფრანგეთის ხალხის

დიდი ღარღარა! 100,000 კაცი ერთს ღელსა კვდება...
 . . . . .
 . . . . . ჰაი, ფარსიველო ვოლტერი! ჰაი, ჰაი!
 ბედ-ქუდა რუსსა! თქვენ დაგსჯით მომავალი ამ უგიდუ-
 რისის სისხლის ღვრისათვის. სისხლით გინდოდათ გა-
 ბედნიერება კაცობრიობისა, აურებელი სისხლის ღვრით
 გინდოდათ მოგეშორებისათვის ქვეყნისათვის ის ბებრუცუნა
 ანანკე, დედა მშაანს რომ გვაყვირებს. თქვენ გასცემთ
 პასუხს ჩამომავლობას, მრისხნე მშანსელების რამესპი-
 რისა, სისხლ-მწოველა მარტისა და უკულო დანტონის
 გამა. ხალხი კვლავ მოტუედა თქვენთან; კვლავ ტყვე
 გასძვრა თქვენის გულისათვის, ბურჟუაზიის გამეფების-
 თვის. კვლავაც ტუედა ხალხი, კვლავაც ატუეებენ ეს
 ძვლები კრავას ტყვეში. როგორ დამკრებან ხალხში და
 აღელვებენ ატუეებენ „მომბით, თანასწორობით, თავი-
 სუფლებითა“. მაინც მოატუეეს ეს უგიდი ხალხა; ეს მჭრ-
 ლი იარაღი ჰქვიან გაიმკრას ხელში. მოატუეეს ვრთხელ,
 მოატუეეს ბოტრეჟერ, მესამეჟერ. იმდენი ქნეს, რომ
 გააქლეს და დაბდღვრიალეს ის ცუცხლი, რომელიც
 კაცის გულში მუდმივ ანთია; მუდამ ამეტაფიზიკობს კაცს,
 ოცნებას და აღტაცებას აძლევს, უტოპიის გუნძულზე
 გაჭევის. რას ანთია ეს ცუცხლი? ვიდეუ ხომ არ უნდა
 უკანასკნელად დაიბდღვრიალოს, რომ გადასწვას ქვეყანაც
 და თავათაც გადბოგოს, ან და გაჭრეს სამუდამად? ან
 ხომ არ უნდა დაღუღუნდეს სულ სხვა ნაირად და მსი-
 რულად, აბობაღეს ქვეყანას, აღორძინებდეს და ამცნებ-
 დეს-სიცოცხლეს, ამკავებდეს ბედნიერებას. ფუი, გამ-
 შორდით ტკბილო სიზმრებო! მე ხომ უიმედო სიყუ-
 რულით არა ვარ შეუკრებული, რომ ტკბილი სიზმრე-
 ბით ტკბებოდეს კრული გული. მე ის მიკვირს, რატომ
 არა ქრება ის ცუცხლი კაცის გულში, რომ მუდმივ ანთია,
 დასწყველა ღმერთმა, რას აბობებენ და უჭმურთუებენ ამ
 ცუცხლსა, ცალკე ის ძვლები კრავას ტყვეში, ცალკე ეს
 ბებრუცუნა ანანკე, თითქო რომაელებისათვის ინსანგ-
 ვესტალები სამღვთო ცუცხლსაო? აი რა ნაირად ექებენ
 პასუხს ამ კითხვებზე. დატყუარებულს წიგნებსა შლის
 ერთი მათგანი. ექებს და ექებს ამ დღევ; ჩაჭკირებებს
 წიგნებსა, თითქო ვრუხა წიწილებსა სჩეკვსო. გამოჩი-
 ვიდეუ ნამრთი: პირველი, მკოკე. ტომარტის იმედი
 ჰქონდა საცოდავს და ის გიარა თუ იმ ორსვე გადაჭედა
 თანა. წაიღო თან გიჟთა ციფ სამარკში, შავს მიწში,

თავის ღმრთი ფიქრები. მიწად უნდა შესჯამოს და გამოს-
 წას იმისი ჭსრებოთი მთაფისფრად თავი. ავი, ისევ
 ტანჯვა, ისევ ბრძოლა. უნდა გენახათ ის საცოდავი
 უკანასკნელს უამს, უნდა გენახათ იგი ჭკუჭათ ჩავარდნი-
 ლი, როგორ სხველებდა თავის წიგნებზე წერისა და გი-
 თისის დროს, რა ნაღვლიანი გამოსატყულება ჭქონდა
 იმის თვალებს მოკამყამე წამომჯდარს წარბებს ქვეშ. რა
 გულ ამოკვნით იმხდა სუსტის, ნაზის ხმით საწეცვლზე:
 წიგნო, ჩემო წიგნო, როდის გაგათავო! წვიდა გქელს
 სოფელში და ვერ გი გაათავა. ვერც იმ ცეცხლის მიზეზი
 იზოვნა, კაცის გულში რომ მუდმივ ანთია და დრო გა-
 მოშვებით დაიბღვრიალებს სოფელი,
 . . . . . აი ეს მეორეც თავ-
 დიდობს. ამას უნდა გაიგოს შემდეგში როდის დაიბღვ-
 რიალებს ის ცეცხლი, რომ ხალხის ღორღავს მოკრიდე-
 ბული ვიყვითო. დასე რანაირად აწეობს ციფირებს,
 თითქო შროგრესებს ადგენს.
 . . . . .

...—**მომეტო განიო!** იმხის მე-
 სმე გიფი—**რე წავშლი მავ მანი, რეკელ, ფარესსა.**
 რას გეშინიანთ, თქვე გლახებო, მამე აქაო; გაშალეთ
 დროშა და აღმართეთ ამ ზედ წარწერით სხვილ ასო-
 ბით: **გრედიტი, ბანკი, ურთიერთაწისი თავდებობა,**
ამხანაგობა, გოგონაგობა. აი შსამი უკბილო ბებრეტუნა
 ანანკესათვის, აი ოკეანე, რომელმაც უნდა ჩანთქას და
 გაქროს ის ცეცხლი კაცის გულშია, რომ მუდმივ ანთია
 და ზოგს მოსვენებას არ აძლევსო. აი გიდეგ სხვა სუ-
 ლელი ამას ეჩხუბება, დროშა მიუფხრწი-მოუფხრწია, ცო-
 ცხლი ჩაქვავა და დამარხა. რას სხადის ეს უსჯულდო
 ურთა, რაზე ჭკლავს კაცსა, რაზე აქვავებს, ხალხსაც უს-
 რიან იმის ჩაქვავება.... ტაშს უგრავს ურთისა და უშეკლე-
 ბელს ბარაქვას დასძახის. უიდე, ამასაც ხელი სტაცეს;
 წიფუნეს.... მიჭყვით.... ჭკლავენ.... ახრჩობენ.... რა უნდათ
 ამთა, ვინ არიან ესენი? ვის რა ენაღვლება, ამან ხალხი
 გახაროს, მოატყუოს, იმედი მისცეს, აღტაცებითი ქა-
 დაგება უთხრას. რა ნაიკად ბრახობს ხალხი, ნაღველი
 უსწდება ჯავრით და ბოლი ამოხდის. სისხლზე დგება...
 მიხობს, უნდა წაართვას თავის სუფარელი.... არ ანებე-
 ბენ.... გიდეგ ჩხუბობენ.... ვაი, ვაი! სისხლია ოღვრება!
 რა უბედურებაა!!!!

ასე დაწეო როტვა ერთმა ჭკუაზე შემდგარმა
 უმწილიმა, როცა შევედი იმასთან საჯათყოფაში წა-
 სუყვანად და სახატროხად. ზირკლად ვსვდავდი ამ მდგო-
 მარობაში ჩემს კაი ნაცრობს და სუფარელს მეგობარს,
 გარემოებების გამე ამ ყოფაში ჩავარდნილს. იმის
 როტვის დროს თავჩაქინდრული ვიყავი და ურთს ვუბდე-
 დი; უნებურად გამიტაცა ამ გიფის თავისებურება მოლან-
 დებაში. საწყალი . . . . ., რამ გააგიფა ისრე ძრიელ—
 ვიფარობდი მე რამდენიმე ხანი—ნეტა ვიცოდეთ მინც
 ბეჭითად, რისგან გაგიფა. ჭსრებმა გააგიფა, თუ უიმე-
 ლო სიუფარულმა. ათას რამეზე არა ღამარავობდა! ის
 ბოჯლის სიტყვები რაღათ მოჭყვავა: **წიგნო, ჩემო წიგ-**
ნო, როდის გაგათავო. ის ციფირები რაღა იყო?
 გერწინისის თხზულებიდან ჩაჩხა უთუფდ ხსოვნაში. სა-
 წყალი ის ურთა ვილა იქნებოდა, ხალხი, რომ მიშველებია.
По всей вероятности онъ помѣшался на идеѣ
борьбы, которую пронинута вся органическая
жизнь, მითხრა მე ღმრთა ამოხსენის შემდეგ, ნიშნად
თანაგრძობისა, ერთმა ახალგაზდა ფისიანტრამა რომელ-
საც მე შევსვდი ერთს რუსეთის ქალაქში, და რომელსაც
გუამდე ეს თავგადსავალი საწყალის და საცოდავის ემეწ-
ვილი კაცისა ამ ჩემს საწყალს და საცოდავს სა-
ქართველშია. ნეტა დიდხანს გასტანს ეს გულ-
გრილი და ბეჩაქართველური უზრუნველობა შესასებ ახ-
ლის თაობის აღზრდისა, რომელსაც არ შეუძლიან რიგია-
ნად შეუთვისოს ახალგაზდა ტვისს და ჭკუა-გონებას ის
მსოფლიო იდეები, რომლითაც ფიცხლავ კმაყოფილ-
დება მჩქეთაქე და სიცოცხლით სავსე ახალგაზდობა და
სიტუბუკე, ეს ერთად ერთი განაფხული კაცის ცხოვ-
რებაში?

გ. გოდორია.

საზოლიტიკო მიმოსილება

გონებრესის სჯა და მოლამარავება ღმრთა საიდუმლო
 არისო, ამბობდა ამას წინად ერთი ტელეგრამმა. მამა-
 სადამე რაღა გვეთქმის გონებრესის შესახებ? ვიდრე საქ-
 მე არ გათავდება მარედ ღამარავი ტყუილ-უბრალდო ღა-
 თაობა და სიტყვების რახარუხი, სხვა გი არაფერი.
 მაგრამ თუ თვით გონებრესის მოღვაწეობაზედ არა ით-
 ქმის რა, მის წინასწარ გარემოებაზედ ხომ შესაძლებე-

ლია დაპატივება და ღირს-საცნობიც. თუ წინ გვიდგის თვალ
 გაუწვდენელი სიბნელი უკან ხომ მომხდარი საქმეა
 ყველასთვის ცხადი და აშკარა. ამ მხრით ღირს-შესანიშ-
 ნავია, სხვათა შორის, საფრანგეთის უცნო საქმეთა მი-
 ნისტრის, ვადდინგტონის სიტუაცია, რომელიც წარმოთ-
 ქმულ იქმნა დეპუტატთა პალატში 26 მაისს. საფრან-
 გეთის მთავრობას, როგორც მოგვსენებათ, აწავითარი
 თვალსაზრისი მონაწილეობა არ მიუღია იმ მოლაპარაკებ-
 ში, რომელიც გამართული იყო ზოგიერთი სახელმწი-
 ფოთა შორის რუსთ-რუსთაშვილს ომიანობისა და საზო-
 გადოდ აღმოსავლეთის საქმის თაობაზედ. მთავრობას
 არც არაფერი უთქვამს საქვეყნოდ იმისთანა, რომ აშკარად
 გამოჩენილი იქნა მისი აზრი და მიდრეკილება წამოყენებულ
 საქმეში. მართალია ზოგიერთი გასეთები, რომელნიც იერ-
 სას დებენ მთავრობის გარეშე პოლიტიკას, ნათლად აც-
 ხადებენ თვის აზრს, შეხედულებას და გულის წაღილს.
 მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ეს აზრი და შეხედულება იყო
 გრძელ და არა ოფიციალურ პირთა ქნილება. ამიტომ
 ადვილად გასაგებია ის მოუთმენელი მოლოდინი, რომ-
 ლითაც ყველა შესტყვირდა მთავრობას თუ როდის გა-
 მოაჩვენებდა თვის აზრს აღმოსავლეთის საქმის შესახებ,
 რომელშიც საფრანგეთის ხმასაც არა ნაკლები მნიშვნე-
 ლობა აქვს ვიდრე სხვა სახელმწიფოებისას. აი ცოტად თუ
 ბევრად გამოაცხადა ვიდრე მთავრობამ თვისი აზრი ვად-
 დინგტონის პირით, რომელიც ამ უმად საფრანგეთის
 წარმომადგენელია კონგრესში. ვადდინგტონმა შეძღვევის
 სიტუაციით აღიარა საფრანგეთის პოლიტიკა აღმოსავლე-
 თის საქმეში:

«საფრანგეთის გარეშე საქმეთა შესახებ აზრთა გან-
 ხეთქილება ჩვენში შეუძლებელია. შარშენ წამთარში ბლ-
 კანის ნაკვარ-გუნდულზედ მრავალი მძიმე საქმე მოხდა.
 რუსის მხედრობამ დასძლია ბოლოს პლეგნის სიმაგრე-
 ნი და წამთარში გადავიდა ბლკანის მთის იქით და მოჭ-
 თინა ბოლგარია; დაიპყრა აღმოსავლელი და ცოტა ხნის
 შეძღვევ დახანჯდა სტამბოლის მასლობლადა.

«მაშინ მთელს ევროპას მოედო დედა, მეტადრე
 ინგლისს, და რომელიმე ხანს შიშიც იყო, რომ ამ
 დედას აღჭურვილი შეტაკებაც არ მოჭფოლდა. რა
 მდგომარეობაში იყო მაშინ საფრანგეთი, რაში არსებობ-
 და მისის მთავრობის მოკვლეობა? თავი და თავი საბ-
 გებლობა საფრანგეთისა ითხოვდა მშვიდობიანობის დაც-

ვასა. საფრანგეთი ის იყო დადგა დიდძალ სამშვიდო
 მოღვაწეობას, თვის რკინის გზებთა დასრულებას; ხელი
 მოჭვიდა დიდძალ ფულილებას თვის სასწავლებელთა მოწ-
 ყობილობაში; განიზრახა გამოეყრება საღისის ყოველ გვარ
 განათლებას, და არცა რა დაუზოგნია ამ საქმისთვის;
 გარდა ამისა, სამხედრო მოწყობილ აზამიანც დად ცელი-
 ლებსა შეუდგა საფრანგეთი. მაშასადამე წამოყენებული
 იყო იმ გუარო დიდებული საქმე, რომელსა აღსრულების-
 თვის უსათუოდ საჭირო იყო მშვიდობიანობის დაცვა. ამის-
 თანავე, წმეულ ერთი განსაკუთრებული მიზნისც გუ-
 ნატრებდა მშვიდობიანობას—სახელდ. საქვეყნო გამო-
 თუნა. საფრანგეთმა სტუმრით მოიწვია მთელა ევროპა, და
 მოკლე იყო დემტვიცებინა, რომ იგი გამოსადებელია
 ხელი მოუძირთოს მშვიდობიანობის დაცვას ევროპაში.
 აი რა მდგომარეობაში გუყვით ჩვენ, როდესაც ჩვენი
 აზრი უნდა გამოგვეთქვას იმ მძიმე საგანთა თაობაზედ,
 რომელნიც ამ უმად აღულებენ ევროპას. ჩვენი მთავრო-
 ბა არა წუთს არ გადასდგომია შემოხსენებულს აზრს.
 ლონდონისა და ბეტრებურდის შორის მოლაპარაკების
 დროს მთავრობა ორივე გაბიეთს რჩევას ამღვედა მშვი-
 დობიანობისას, და სიამოვნებით შემიძლიან აღვიარო, რომ
 ჩვენი რჩევა შეუსმინათ.

«ამ წელს თუებრავლს ავსტრია-ვენგრისის მთავრობამ
 იკისრა სახელმწიფოთა კონგრესზედ მიწვევა. ჩვენ რასა-
 გიკვლია სიამოვნებით მივიღეთ ეს მიწვევა, რადგანც
 კონგრესი იყო ერთი მოხსენებულ დონისძიებათაგანი
 მშვიდობის დაცვისათვის; თანხმანი ვიყავით კონგრესის
 შეკრებისათვის, მაგრამ ორი პირობა ვი დავდეით. ერთ-
 თა პირობა ის იყო, რომ კონგრესში მონაწილეობა უნ-
 და მიეღოთ ყველა იმ სახელმწიფოთ, რომელთაც ხელი
 უწიერთ პარიზის სიგელზედ 1856 წ.; მეორე პირობა
 მდგომარეობდა იმაში, რომ კონგრესში უნდა ყოფილიყვნენ
 მოხსენებულნი მხოლოდ ის საგნები და გარემოებანი, რომ-
 ელნიც პირ-და-პირ მოჭყენენ უკანასკნელ ომიანობას, და
 კონგრესი არავითარ არ უნდა შეეხებოთ იმას, რაც არ
 არის ჩართული სან-სტეფანოს შერიგების პირობებში
 (ძლიან კარგი! ძლიან კარგი!)

«ამ პირობებს ვდებდით არა მარტო საფრანგეთის
 საზგებლობისთვის, არამედ ევროპის საერთო საზგებლობ-
 ბისათვისაც. ამაში ყველა სახელმწიფო დაგვეთანხმა. მშვი-
 დობიანობის დაცვის გარდა სხვა მიზნისაც ვუჭონდა კონ-

გრესზედ მიწვევის მიღებისათვის. ჩვენ გერ დავივიწყოთ, რომ 1856 წ. და 1871 წ. სიგელნი სულმოწერილნი არიან საფრანგეთის მიერ და ამიტომ მათი შეტყუება შეუძლებელი იყო ყველა იმ სასჯელმწიფოთა ნება დაუთვალად, რომელთაც უწევიათ სულა. ჩვენ იმდენად მტკიცედ ვადგით ამ პოლიტიკას, რომ რადესაც გვთხოვს ჩვენი აზრი შეგვეტოვებინებინა სან-სტეფანოს შეტყუების შესახებ, უნა უთხარით და გამოვაცხადეთ, რომ ვიდრე კონგრესის შეტყუების იმედი არ გაწყვეტილა საფრანგეთს ექმნება სურვილი თავისი აზრი ამ საგანზედ გამოთქვას ევროპის წარმომადგენელთა თანადანსწრებით. კონგრესის თაობაზედ სანგრაფი მალაშაძეს მარჯვად ბოლშისის მოწვევაც, რომელიც ესაა ბერლინის კონსენსი. გაუგზავნა ყველა სასჯელმწიფოს. აი, როგორც ჰქვია, ბოლშის და ბოლშის სიგელთა და ევროპის ერთობისადმი პატივის ტყამ განმარჯვება და ესაა სან-სტეფანოს შეტყუების პირობები მთლად ექმნებიან წარდგენილნი კონგრესის წინაშე. ეს არის ის პოლიტიკა, რომელსაც ჩვენ ვაგვითვით ვადგით.» — შემდეგ ვადდინგტონმა წაიკითხა პასუხი, რომელიც საფრანგეთმა გაუგზავნა ბერლინის მთავრობას კონგრესზე მიწვევის თაობაზედ, და ბოლშისისთვის შემდეგი: «მაშ საფრანგეთი წავა კონგრესში არა გულგრილი, — გულგრილობა ევროპის უმადლესთა ინტერესისადმი შეუძლებელია, — იგი წავა დარწმუნებული ევროპის სიმართლეში და თავის შინაგან ძალაში, რომელიც წარმოდგება მისგან, რომ იგი უნა ჰყოფს ყოველ გარდაპრობას და მტკიცედ ჰსურს მშვიდობიანობა. საფრანგეთს არ დაავიწყდება აგრეთვე, რომ ბოლშისისთვის გარდა ბოლშისის სასჯელ გუნდულზედ არსებობენ სხვა ტომნიც, რომელნიც ღირსნი არიან ევროპის არა სჯულების ყურადღებისა (მალიან გარგი! მალიან გარგი!) აი ყველა ეს მანდრად მომესხენებინა პალატისათვის. იმედი მაქვს, რომ იგი თანაგრძობობს ამ პოლიტიკას და ვერც კან მალაშაძის მისცემს საფრანგეთის წარმომადგენელს ამ უმადლესის საქმის აღსრულებისათვის (ტაშის გარდა). იმედი მაქვს, რომ მთელი პალატი, დასთა გაურჩევლად, მომანიჭებს, თავის თანაგრძობობით, ძალას, რომელიც ჩემთვის აუცილებელია სჭარა.» მართლად და პალატის უთხმედ განურცხდა თავისი თანაგრძობობა ვადდინგტონს.

აქედან, ცოტად თუ ბევრად, სჩანს, რომ კონგრესში საფრანგეთი და ინგლისი ერთსა და იმავე ტანს

დაადგებიან, რადგანაც საფრანგეთი პირ-და-პირ ამბობს, რომ კონგრესში მსოფლიო იმედი უნდა იყოს მალაშაძესა, რაც პირ-და-პირ სან-სტეფანოს შეტყუების საქმეს შეეხება და დაერთვის; ე. ა. ბერი იმისთანა საგანი ექმნება გამოცხადებული კონგრესიდან, რომელიც ჰყოფს ინგლისისა და საფრანგეთის სარგებლობას, როგორც მაგალითებზე ეგვიპტი. საფრანგეთისა და ინგლისის პოლიტიკის ერთობა კონგრესში სჩანს აგრეთვე იმ სასიამოვნო შთაბეჭდილებიდან, რომელიც იქონია ვადდინგტონის სიტყვად ინგლისში და აგრეთვე გაზეთის «Times»-ის შემდეგი სიტყვებიდან: «ინგლისისათვის მამეტყუელა მნიშვნელობა საფრანგეთის მთავრობის მხედველობასა აქვს. ჩვენ ვერ არ დავივიწყებთ იმდენად მთავრად (ინგლისისა და საფრანგეთისა) უცრემის ამინდობაში. თუმცა საფრანგეთს, სხვა და სხვა მიზეზის გამო, ჩვენსავით მხურვალე მონაწილეობა არ მიუღია უგანსხვადის დროის ამბებში, მაგრამ გამოყოფილნი არ ვიქცებოდით მისი თანაგრძობობა და საზოგადო თანამშრომლობა რომ არ გვეყოფებოდეს. პარიუს სულ-შეკრულობა დადგენილი იყო ერთი სასჯელმწიფოთა საქართო სარგებლობისათვის.»

რაც პირ-და-პირ სან-სტეფანოს შეტყუების არ შეეხება, ამბობს ვადდინგტონი, კონგრესში არ ექმნება მოსხესეულია. მაშ ბისმარკს მოუტევა თავისი სურვილის დაკმაყოფილება. ბისმარკს განზრახვა აქვს თურმე წინადადება დაუდგას სხვა სასჯელმწიფოთა რათა საქართო ზომიერება მიიღონ სოციალ-დემოკრატთა მანებულის გაყლის ამოწვევისათვის. ეს ჭიჭი მთელს ევროპას მოსდებია, და მაშ სადამე მთელს ევროპაზე უნდა გამოჩანოს დონისძებთა თავის დასასხვლად. ექმნება ბისმარკმა მანებლობა როგორც და მანებლობის კონგრესს თავისი წინადადება, მაგრამ სეჭველი იქნის, რომ ყველა სასჯელმწიფოთაგან ერთგვარი მხედველობა და მამართლებთა დამკვიდრება ამ საგანზედ. მართლად თუ არა, რა მოგასხვართ, მაგრამ ამას წინადაც ვაგარდა სმა კითხვი ბისმარკს საფრანგეთის მთავრობისათვისაც წარუდგინა ამ გვარივე წინადადება, მაგრამ საფრანგეთს უმანსუნია თურმე, რომ გემინიისა და საფრანგეთის სოციალისტებთა შორის არავითარი ერთგვარობა არა სუფიქსა, და მაშ სადამე ვერც მათ წინააღმდეგ მიმართული ზომიერება ენით და იგივე ვერ ექმნება. ექმნება თავის გუნდში ფიქრობდა ვადდინგტონს რომ შენ ვეკი-

ნას სული ამოაძრთვო ჩემი რა ბრძალა, ან რა ჩემი საქმეა. რას ნიშნავს სოციალ-დემოკრატთა დეკონსტრუქციის, ან თვით ეს დეკონსტრუქციის სოციალ-დემოკრატობა ან არის, ვთქვათ, მტკიცედ განსაზღვრული რამ შეთქმულება, რომლის ამოფხვან ისე შეიძლება, რომ ბევრს იმისთანა რისკებს ან მოხკდეს, რასაც თუქცა ზიან-და-ზიან არავითარი გავშირი ანა აქვს სოციალ-დემოკრატობასთან, მაგრამ რის დაცვა და სულ-მიუკარებლობა ყველასთვის სასურველია და საჭირო. გარდა ამის სხვა და სხვა სასულმწიფოთა წყობა და ცნობების მიმდინარეობა ერთი და იგივე ან არის. რასაც ერთი უყურებს რომელიც დიდს განსაცდელს თვის არსებობისათვის, შესაძლებელია მეორემ ანონიმისა ან გავიწყობს...

საკვლეოა მეტი, რომ სოციალ-დემოკრატობა რამ იქმნის მიღებული სოციალ-დემოკრატთა წინააღმდეგ. რაც შეეხება თვით გერმანიას, იგი ძალიან თანხმად არის და დიდ ფაქტი-ფაქტში ამა სოციალ-დემოკრატობის მოპოვებისათვის თვის შინაობაში. ბისმარკს წინადადება შეუტანია მოზაგეთა საბჭოში აწინდელის რეისიტადის დაშლისა და ახლის არჩევანის შესახებ. ბისმარკს უთხრებია ამისთანა დაწინაურება მარტინსტისაგან დამისხენითა; რეისიტადის ისე დროად გასჯდომიან თავისუფლების მოყვარეობა, რომ იღაცა ალან მარტინს და ლამის სული ამოაძრთვო. მოზაგეთა საბჭომ, რასაკვირველია, შეისმინა ბისმარკის თხოვნა. ახალი არჩევანი უნდა მოხდეს მკათათვის გასულს, ასე რომ ახალი რეისიტადი შეიკრებება სექტემბრის დამდეგს. კარგათ მოგვსენებათ თუ ბისმარკი ასე ცხად რისთვის გასწორებია რეისიტადის. მიზეზი იყო იმ კანონის უარყოფა რეისიტადის მიერ, რომელიც შეტანილი იყო ჰეგელის აგვარების შემდეგ და მიმართული სოციალ-დემოკრატთა წინააღმდეგ. ხუ თუ მართლა რეისიტადის წევრთ სოციალ-დემოკრატთა ქადაგება და ერთი ნამტყცა ადგილიც ან შერხინათ სადი და მოუწამლა? რა მოვასხენოთ. ის გიცი რომ ნობელინგის საქმის შემდეგ რეისიტადის დემოკრატობა (უმრავლესობა) თავში იტყვს — ეს რა ვქებითა რომ ან მივიღეთა მთავრობის მიერ შემოტანილი კანონი; რა გვცოდნოდან რომ ბოროტობა ასე დროად ყოფილა გამკლავი საზოგადოებაში, რთივე სულით მოაწიწდით. ესაა რომდესაც რეისიტადი დაშლილია, ეს დემოკრატობი, რასაკვირველია, უფრო ბევრს იკვირებ

თავში — ვი თუ ახლს არჩევანში დემოკრატობა აღარ გვიკვლავს. ახლა შენ მოიფიქრე, მკითხველო, თუ რა საშიშო ხალხი ყოფილა ეს დემოკრატობი. გარდა ამის მოიფიქრე აგრეთვე თუ რა გაცემი ჭსურს ბისმარკს რეისიტადში, თუ გი რემოხსენებულთა დემოკრატობისადმი ნდობაც ალან აქვს?

ნობელინგის საქმეს ჯერ საკმაო სინათლე არ დასდებია და თითქმის იმავე სინათლეშია, რომელიც აქამდისინ იყო. მრავალი პირის დატყუებულები ამ უამად გერმანიის სხვა და სხვა ადგილას. ბაგრაში დაიჭირეს მაგალითურ რთი მუშა გაცი, რომელიც სინანული გამოუცხადებიათ თუქმე, რომ გერმანიის იმპერატორის თათვი ასცდენია. ჰეგელის მათ — რისთვის გინდათ იმპერატორის სიკვდილი, და რის მუშის პასუხად მიუტყა: «ჩვენ კლერისკალები ვართ.»

— გონგვრის რასაკვირველია წამოყენებული იქნება, სხვათა შორის, რსმალითის სომხების საქმე, რომელიცათვის დიდად სცდილობს არქიუბისკაბის სოციალ-ნარ-ბეი. რომ გარდაწმობა მათი საქმე, დემოკრატთა უწის. მაგრამ რას ფიქრობს ამასეც ინგლისის მთავრობა — ეს ცოტად თუ ბევრად ხანს იმ სიტყვიდამ, რომელიც წარმოსთქვა ამას წინა ინგლისის გარეშე საქმეთა მინისტრმა ლორდთა ზალატში. საღისებრემ სთქვა: «სომხებზე, მგონია, მოხსენებულთა სანსტეგანის შერიგების პირობათა ერთს მუხლში, რომლის ძალით ხონთქარი ჰპირდება მათ დაცვას და განთავისუფლებას ქურობათა თავდაცემისაგან. სხვა რსმალითის ქვეშევრდომნი ქრისტიანენი არ არიან ცალკე მოხსენებულნი შერიგების პირობებში. სეირინი მოწიგობა უნდა მიცეთ იმ ადგილებს, რომელნიც დასასლებულნი არიან ქრისტიანთა მიერ, რა ტომისნიც უნდა იყვნენ მცხოვრებნი. რომდესაც ამა და ამ ადგილას მცხოვრებნი მთლად, ან უმეტეს ნაწილად, ქრისტიანენი არიან, მაშინ შესაძლებელია მათთვის ცალკე დაწესებულების (устройство) მიიჭება. მაგრამ სადაც ქრისტიანენი არეულნი არიან სხვა სარწმუნოების ხალხთან, მაშინ ცალკე დაწესებულება შეუძლებელია, რომელიც შეუძლებელია ერთსა და იმავე ადგილის მცხოვრებთათვის სხვა და სხვა დაწესებულების არსებობა. აი ამში მდგომარეობის სინათლე, რომელიც დაგვიხვდება წინ სომხების საქმის გამოკვლევაში. თუქცა სომხის ხალხი არის, რასაკვირველია, ხალხი ცალკე სარწმუნოებისა და იქნება ცალკე ტომისაც, მაგრამ ისე გაფანტულია და არეული რსმალითის

რომ ან უნდა შემოიღოთ ერთი და იგივე დაწესებულება ერთსა და იმავე დროს და ერთგვარად შეიძინა სომხებისა, არაბებისა და ქრისტიანთა, ან ანა და სხვა და სხვა დაწესებულება დაადგინოთ ერთსა და იმავე ადგილის მცხოვრებთათვის. მე ამას მოგასხუებთ რათა დავგიტყვიდეთ, რომ სომხების საქმე ანა ჭკავს სხვა რამელეთის ქვეშევრდამ ქრისტიანთა საქმეს. უნდა მოგასხუებოთ, რომ ეს ჩემი საგუთარი მრავალნი სომხანის, რომ უჩვენო ვინაგვრესს რა და რა უნდა გააკეთოს. მაგრამ ის ვი უეჭველია, რომ სომხების საქმისათვის ცალკე მუხლი უნდა იყოს დადგენილი სიგელში. ამასად ურდადლებს მივაქციებინებ ვინაგვრესს. მე დარწმუნებული ვარ რომ ევროპის სახელმწიფოები დიდის თანაგრძობით განიხილავდნენ სომხების საქმეს და ისუტყებენ მათთა მდგომარეობის გაკეთებას. გარწმუნებთ აგრეთვე, რომ ჩვენ მთავრობას მიუძღვის წინ თანაგრძობა და სამართალი.»

მიტრიდატ დიდი. — ზომიერი საქართველოში.

რომაელნი ზირველად გაერივნენ მცირე აზიის საქმეებში სინის მესუთე მეფის ანტიოქის დროს, რომელიც ჭფლად და მოატყუებ ნაწილს მცირე-აზიისას ინდიდამ სმელთა-შუა ზღვაზედ. ამ უამად დიანს-შესმინებდას სამთავროებს მცირე-აზიისას შეადგენდნენ: ბითინია, პაფლაგონია, ზონტო, პერგამი, გალატი, დასასლებული ასლად მოსულის ინდო-ევროპიულის ახუ ტოტონურის ტომისაგან, კაპადოკია და სხვ. შემთხვევა შემოსვლისა მცირე-აზიაში რომაელებს თვით ანტიოქია მისცა. ანტიოქი ცდილობდა, რომ ეგვიპტის მცირე წლავანის მეფის პტოლემე ეპიფანისთვის აცდილებინა რომაელების გამკობა და თავისი გაკლენა გავერცხლებინა ეგვიპტეზე. რომაელები და ანტიოქი შეიბრძოლნენ. რომაელებმა სძლიეს 190 წელს ქრისტეს წინად და ანტიოქს ჩამოართვეს ნაწილი მცირე-აზიისა, რომელიც ტავრის მთას იქით მდებარებდა. ვიდრე რომის რომისარები დაბოლოებდნენ ამ საქმეს ანტიოქის გონსული მანლი თავის ჯარით შევიდა მცირე-აზიის შუა-გულში და აქ შეება ანტიოქის მოკავშირე გალატებს¹. აქ რომაელები შეეჯახნენ ზონტის მეფის მიტრიდატ მეექვსეს.

ზონტს ჭსაზღვრავდა: ჩრდილოეთით ზონტის ზღვა, აღმოსავლეთით საქართველოს ზირი და სომხეთი, დასავლეთით-პაფლაგონია, სამხრეთით-კაპადოკია. ზონტში მდებარებდნენ სხვათა ზონტის ბერძნის ქალაქები ამასია, ტრაპიზონი, კერასუნი, თემის-უური და ნოკოსარია. ზონტში ცხოვრობდნენ სხვა და სხვა ტომნი. ზონტის მეფეები თავიანთ შთამომავლობას აწარმოებდნენ სპარსეთის მეფის ვირხსისაგან და უფრო მიტრიდატებად იწოდებოდნენ. ისინი თავდაპირველად სპარსეთის ბატონობას ქვეშე იყვნენ და იმის სასტრატეგის შეადგენდნენ. მიტრიდატებმა დაიწყეს ბერძნული ქალაქები და თავის სამეფოებულში გავერცხლეს ბერძნული განათლება და ყოფა-ცხოვრება, დაიმკანვეს ადგილობრივი მთის ტომნი—ტობარენი, სალინი, და სხ. მე-II საუკუნის დამდეგ ქრისტეს წინად ფანაგ ზირველმა, შვილმა მიტრიდატ მეოთხისამ, დაიპყრა ადევანბული და მჭიდროდ დასასლებული ბერძნის ქალაქი სინოპი, რომელიც დღეს-ქალაქად დაწესდა. სინოპის ფლოტი მიტრიდატებმა შეისაკუთრეს. სინოპი იმათ ხელში უფრო ადევანდა და შეიჭრა სხვა და სხვა არნიკეტურის ნაწარმოებით. ზონტის სამეფო უადრესად გაძლიერდა I საუკუნის დამდეგ ქრისტეს წინ ფანაგ ზირველის შვილის-შვილის მიტრიდატ დიდის დროს¹. მიტრიდატი ებრა რომაელებს რც-და-ათი წელი. სულა, ლეგული და ზომიერი ერთი მეორის შემდეგ ებრძოდნენ იმას რომის ძალით და თუმცა მიტრიდატი რამდენჯერმე იძლია, მაგრამ მინც ანა ჭკავდა თავის სასიათის ძალს და ახრავნებას. იმისი მძინვარე სიმეფილი რომაელებთანძი ძლევის შემდეგ უფრო ადვილებდა იმის ენკრავის და აძლიერებდა იმისის დონის-ძიების წყაროს. მიტრიდატის მოკავშირენი იყვნენ: იმისი სიძე, სომხეთის მეფე ტიგრანი, იბერიის მეფე არშაკის შვილი არტაგი, რომაელების რტაგოსი და აღზინის რაზუსი. ამ დროს მიტრიდატს ეჭრა კალხიდა, სილიძე იმას გამოჭქონდა თავის ფლოტისთვის სახმარი ხე-ტყე და რომლის მმართველებად ჭყვანდა თავისნი ერთგულნი ვაჭნი. იმათ ზონტის ისხუნიება სტრატონის ბიძა მოაჭარნი. მიტრიდატი ჭფლობდა აგრეთვე უმეტეს ნაწილს აფხაზეთისას და ჩეჩქეზეთისას. იმასვე ეჭვიდებოდა ბოქცორი, რომელიც

¹ V. de S—Mart. Hist, des decouv., II, 348, 351—354.

¹ Шоссера, Всемирн. ист. III, 12—13.

იმის დაუთმე ფერიზად მესამე, რადგანაც ფერიზადმა გერ შესწლო ბოსტონის შეპატრონება, როდესაც იმის სკვირები დაესწნენ. მიტრიდატმა დაემშვიდა სკვირები. სამის ხან-გზმდევმა შებრძოლებამ რომელმაც იმის მისცა მიტრიდატს წარმატება. 65 წელს მიტრიდატი გადაეგ შეუდგა ბრძოლას და გადაეგ იქლია: აქ იმის დაჭყარგა 40,000 კაცი და თვით მცირე ჯარით განივლტო და მიტრიდატს თავის სიძეს ტიგრანს. ტიგრანმა ის არ შეიწყინარა. მისინ მიტრიდატი ეჭრატის კიდვამ გაემგზავრა გოლხიდისკენ, რომელსაც განაკებდა ათალი. აქ იმის დაჭეო ზამთარი დიოსკურიაში, საიდანაც ბოსტონში გასვლა განიზრახა. ზომივი შევიდა გოლხიდაში, მაგრამ მიტრიდატს ვერ სდია გზის შიშის გამო და დარჩა ადგილობრივ. ზომივი დაჭსაჯა მიტრიდატის მოკავშირენი. ათალი დიოსკურია და გოლხიდის გამგედ არისტარგი დასო. ამ დროს იბერიის მეფემ არტაგმა და ალბონის მეფემ ორასესმა შეკრიბეს 75,000 ჯარი მტკვრის პირად. ეს ცნობა მიიღო ზომივი, როდესაც ის არგონატების ექსპედიციის და რქრის რუნის ისტორიის გამოძიებაში იყო. ზომივიმ სწრაფად მიტრიდატს საომრად. არ ვიცით რა გზას დაადგა ის, ვიცით მხოლოდ, რომ ზომივიმ გაზრთა ხიდი მტკვარზე ვიდრე მეფეებს შეეძლოდა. შეიჩნებულნი მეფენი შეეფარდნენ ტყეს; ზომივიმ შეიძარტვა იმათ ჯარი, მისცა ცეცხლი ტყეს და ამოჭხრდა ვინც ვი სულში ჩაუვრივდა. მეფეებმა დამარცხდნენ და მიეცნენ ზომივის, რომელმაც იმათ წართვას დიდი ხარჯი ამანათებოთერთ. რომაელების ჯარი დაბრუნდა დიდ-მალის ტყეებთან დატვირთული¹. მიტრიდატის შეიღვი ფარნავ რომაელებს დაემონავა და რომის მოწველებით ბოსტონის მიუღობელი შეიქნა² ზარტი, ბათონის დანაწილი კილიგიისა რომის პრეპინციებად შეიბრძნენ. ეს იყო 65 წელს. ამ გვარადვე შეიბრძნა სვე ცელატისა 25 და კანზადოგიისა 17 წელს³.

ზომივის ცხოვრება და მოქმედება როგორც მცირე-ზისში, აგრეთვე იმის გარეთ აღწერილია პლუტარხისაგან, რომელიც 48 წელს ქრისტეს შობის წინ იმპერატორად აქ ჩვენთვის დირს-საწინობელი მხოლოდ ის დაქტები, რომელნიც შეესებოდა ზომივის მოღვაწეობას

სომხეთში და საქართველოში, ამასთვის ჩვენ მხოლოდ იმათ მივსწვრეთ მიკონსტანტის ყურადღებას. ჩვენ მსარესე პლუტარხს თავისი ცნობა გამოუყრებია თეოფანეს წერილებიდან, რომელიც ზომივის თურმე დაჭყებოდა¹. აქ არ შეიძლება არ შევდგეთ ერთ დაქტზე. როგორც პლუტარხი, აგრეთვე სხვა რომაელების დროს მწერლები, რომელნიც ჩვენს მხარეს შეესებოდა, თითქმის ყველანი ბერძნები იყვნენ. უკეთესნი იმათში არიან: სსიმონა და სტრატონი, რომელნიც ჭყავოდნენ ქრისტეს წინად უკანასკნელის საუკუნის გასულს და პირველის საუკუნის დამდეგს და რომელთაც გადმოგვცა პირველმა აღწერა ზონტის ზღვის პირისა დაზიდამ ბოსტონში², მეორემ—თელი სურათი კავკასიისა და იმის ტომებისა; ქრისტეს შემდეგ მწერალნი—II-სა საუკუნისა აზნისა, VI-სა პრეპინცი იყვნენ აგრეთვე ბერძნები. ძველს ავტორებში დირს-სასტონის ჩვენთვის რომელიც მწერალთაგან არის მხოლოდ ტატი, უკეთესი და განვითარებული ყველა იმათ ისტორიკოსებში. ის ცხოვრობდა I საუკუნის ხსენაკის ქრისტეს შობამდე და იმის გადმოგვცა რამდენიმე სურათი ჩვენს მხარესე.

როგორც ვთქვით, მიტრიდატი ზომივიმ სამუდამად დასცა და გაემგზავრა სომხეთისკენ თავის სიძესთან ტიგრანთან. ტიგრანმა არა თუ არ შეიწყინარა ის, სხი ტალანტი¹ დაუნიშნა ჯილდოდ ვინც მიტრიდატს მოჭკვავდა და იმის თავს იმას წარუდგა. ეს იყო მიხესი, პლუტარხის სიტყვით, რომ ბედ-გორულმა მიტრიდატმა ეჭრატის მდინარის სათავე გააარა და სხიქრად მიტრიდატს გოლხიდას. ზომივი შევიდა სომხეთში; აქ ის მიიწვია ტიგრან-მეფის შვილმა ფაწვილმა ტიგრანმა და თვითონაც მიეგება იმის არაქსის მდინარესე არაქსს, ამბობს პლუტარხი, იქვე აქვს თავისი სათავე, საიდანაც ეჭრატი გამომდინარებს, თუიცა ის აღმოჩნდა მისივე მიემართება და კანზიის ზღვაში ჩადის. ტიგრან-მეფემ თავის დედა-ქალაქს კარი რომაელების ჯარს გურდო და ზომივის მიტრიდატს თავის დასაკურვად. როდესაც ის რომაელების საზგარს მიუხლოვდა ცხენით, მისინ დიეტორებმა უბანეს იმას, რომ ცხენადამ გადმობ

¹ Dubois, Voyage II, 44—47.
² Шлоцера, Всемирн. ист. IV, 35, 36.
³ Hist. des decouv., II, 362, 363.

¹ Lebeau, Hist. du B—Emp, III, 381, n. 2.
² Hist. des decouv., II, 368.
³ თეოფანეს ცელატი შეადგენს ჩვენსთვის 135 უკეთესი სურათს.

სტატიკურ, რადგანაც აქამომდე მაგალითი არ ყოფილა, რომ მსკდარს ვისმეს გაეებდნოს იმათ ბანაკში შესვლა. ტიგრანი ბანაკთან დაჭმობილდა. გარდა ამისა იმან მისინს ხმალი და გადასცა ლიკტორებს. წარუდგა რა ზომების იმან ახსნა გვირგვინი, დასდო ზომების ფეხ-ქვეშ, დაქმნა დედა-მიწას და მიიწია ზომების მუხლზე საამბოროდ. ზომები იმ წამოყენა და თავის კარავში მიიწვია. ზომები ტიგრანს დაჭმობდა ისე იმ ადგილებს, რაც იმან აქამომდე სტეტიკურ, თვით შვილს დაუნიშნა სოფლის სამოვლოდ, მაგრამ ამასთანავე მოახსოვა ხუთი ათასი ტალანტი (თითქმის ცხრა მილიონი სკვარნი მანეთი თეთრი). დამშვიდებულმა ტიგრანმა მიიღო ეს ბანაკი და გარდა ამისა აღუთქვა თვითოეულს იმის ჯარისკაცს თუ მანზე მეტი, თვითოეულს ცენტურიანს ცხრდაცთუამდე თუ მან ნახევარი, თვითოეულს ტრიბუნს თვითო ტალანტი. ყმაწვილი ტიგრანი არ დაჩნა კი: ყოფილი. რომელსაც ზომები მამა-შვილი საუბრეზე მიიწვია, იმან უბნუნა: არც შენა ხარო საჭირო და არც შენი მოწვევა. ზომები იმ შეაბრკილებინა და თავის სატრიბუნო დანიშნა¹. თვით იბერიის მეფემ მიართო ზომების მძიმე ჩქაროს სწოლი და საჯდომი ტრონითურთ თავის ურთოვლობის ნაშნად².

„ზომები დასტავა — განაგრძობს ზეჟურტარნი — ათონის სომხეთის მცველად და თვითონ მიტრიდატის კვალს შეუდგა. ამისი გზა გადიოდა იმ ტომთ საშუალებ, რომელნიც კავკასის გარეშემო ცხრებდნენ. იმათ შორის უფრო შიშვენი არიან ალბანელები და იბერნი. იბერნი ჭფლებენ მთელს სივრცეს მისხის მთებამდე და ზანტამდე; ალბანელები მკვიდრებენ აღმოსავლეთად და კასპის ზღვის მხრივ. ალბანელებმა ჯერ მისცეს გზა, რომელიც ზომები იმათ მოსთხოვა, შემდეგ კი, სამთარმა რომ აქ იმისი ჯარი შეაყენა, ბარბაროსებმა ისარგებლეს იმ შემთხვევით, რომელსაც რომაელები სატურნალად დეობას უქმობდნენ. ალბანელები იყვნენ 40 ათასს კვამდე. იმათ განვლეს კინრუსი (კინრუსი ანუ მტკვარი), რომელსაც სათავე აქვს იბერიის მთებში და რომელიც იერთებს თუ არა სომხეთიდან მომდინარე არაქს, თორმეტის შესართავით ჩადის კასპის ზღვაში. ზოგნი იტყვიან, ვითომც

კინრუსს არ უერთდებოდეს არაქსი, რომ არაქსი ცალკე მიმდინარეობდეს კინრუსის მხლოდ და ცალკე იმავე ზღვაში ჩადიოდეს. ზომების შექმლა მტრისთვის გასაცვლილი შეეკრა; მაგრამ იმან მისცა გზა, მასუკან ის უცებ დაეცა ალბანელებს და გაფრტა ისინი დიდის წინით. ალბანის მეფემ მოციქულების შირით ზომების შენდობა მოსთხოვა; ზომები მიიღო თხოვნა და შემდეგ მაჭმართა იბერიელებს, რომელნიც ისე მრავალნი იყვნენ, რომ გარც ალბანელები, თუ მცა ამ უკანასკნელთ ახრანებით აღმეტობდნენ. იბერთ დიდი სურვილი ჰქონდათ მიტრიდატისთვის სამსახური მიეტოთ და ზომები განედეგნათ. იბერნი არას დროს არ ყოფილან არც მიდიელების და არც სპარსების ქვეშევრდომნი; თვით მაკედონის იმპერიას არა ჰქონია იმათზე ბანაკობა.... ზომები სძლია იმათ დიდს რძიში, მოუკვდა ცხრა ათასი კაცი და ათათასზე მომატებული დასტავა. შემდეგ ის აბერიიდან მსწრაფლ გავიდა კოლხდაში, სადაც წაზის საერთაჲს მხლოდ იმან შეუერთდა სივრციის თავის თვლით, რომელთაც ის ზონტის ზღვას იცვავდა“.

„დეგნი მიტრიდატისა, რომელიც ბარბაროსისა და მეტრიდის ტბის ტომებს შეეფარდა, დიდ დამარბრელებელი საქმე იყო. ამასთან ვე ზომების აცნობეს, რომ ალბანელები ხელახლად აიშალნენ. ის დაბრუნდა და კიდევ გავიდა კინრუსს, თუ მცა მომატებულის ბრელოვით და შიშით: აქ ბარბაროსებს ნაშარბი დიდად თუ მკე გაემტებინათ; გაუმა მდინარისა დიდი გზა თუ მკე იყო; გასავალი სრიაკს და უწყალო მხარეში. ზომები გაამსუბინა ათი-ათასი ტივი და ჯარი გაიყვანა შირის-შირ მტკვრისა, რომელიც სამომლოდ იდგა აბასის წყლის ვიდრე. ალბანელებს ჰყვანდათ აქ 60 ათასი ქვეითი ჯარი, 12 ათასი ცხენოსანი. მაგრამ ისინი ცუდად იყვნენ შეარბლებუნი; მომატებული იმათგანი შირტუვის ტყავით იყო მოსილი. იმათ ბანაკობდა მეფის მძა სახელად კოხისი. ასტუდა თუ არა ბრძოლა კოხისი მსწრაფლ მიივლტო ზომებისთან და მიანდა იმას ისარი, რომელიც მსოლოდ შეესო იმის ჯავშანს. ზომები თავის მხრით სტეორცნა კოხისის ისარი და მოკვდა ის. ამობენ, ვითომც ამაზონები ჩამოსუფიყვნენ იმ მთიდან, რომელიც თერმოდონის მდინარის მხლოდ დებარებს და ბარბაროსების წუბაში იბრძოდნენ. მართლად და რომელსაც ბრძოლის შემდეგ რომაელებმა შევარბი

¹ Plutarque, Vie des hommes illustres, trad. par Alexis Pierron. Paris, 1858, III, 155—157.
² Ibid., 161.

ტარტრებს, იმათ გვაძებსე ჭბოკეს ამაზონების ფარები და ფეს-საცმელები; მაგრამ არ შეუნიშნავთ ვი არც ერთის დედა-კაცის გვამი. ამაზონები მკვიდრობენ კავკასის მხარეში, რომელიც ჭიჭკანას დასტყვევს. ისინი არ აჩიან ალბანელების მოსაზღვრენი, რადგანაც იმათ ჭყოფენ გეტები და ლეტები; ისინი ყოველ-წლივ რჩის თავის განმავლობაში უერთდებიან ამ რჩ ტომს თერმოდონის ნახიარსე; ვადის გასვლის შემდეგ ისინი შედიან ისევ თავინთ ქვეყანაში, სადაც სრულებით მარტო ცხოვრობენ და აქ არავითარი დამოკიდებულება არა არის რა იმათსა და მამა-კაცებს შორის.“

ამ ბრძოლის შემდეგ ზომიერი მიჭმართა ჭიჭკანისი-კენ და კასპიის ზღვისკენ. იმან დაჭყო გზასე მხალად სამი დღე; მაგრამ აქ ის მიაწედა მრავალ-ძალს შესამიან გველებს¹, რომელნიც ამ მხარეებში იზოებიან. ამისგამა ის ისევ უკუ-იქცა და მტირე-სომხეთში შევიდა².... გასაფრთხი იყო ზომიერის ტრიუმიტი იმის შესვლის დროს რომში. მთელი რომი შეიძრა და სადღესასწაულად შეიმოსა. ზომიერის წინ მიჭქონდათ რქები, რომლებშიაც იხსენებოდა ძვეული ქვეყნები, ზონტი, სომხეთი, კახანადოკია, ზაფლანგონია, მიდია, კოლხიდა, იბერია, ალბანია, სიჩია, კალიკია, მესოპოტამია, ფინიკია, ზაფესტინა, ურინსტანი, აზახისტანი.... მოიხსენებოდა აგრეთვე, რომ ამ ქვეყნებში ზომიერი აიღო 1000 ცისე-სიმავრე და 300 ქალქამდე, მოუღო ზღვის მეკობრებს 800 გემი და გააშენა 39 ქალაქი, დაცლილი მცხოვრებთაგან. ამასთანავე რქები ამოხდნენ, რომ საზოგადო შემოსავალი, რომელიც ზომიერის წინად შეადგენდა 50 მილიონს დრახმას, იმის ძველა-მოსილის მოქმედებით ავიდა 80 მილიონამდე და 500 დრახმამდე; რომ გარდა ამისა იმან შეჭმატა რომის საზინას მოჭედლის თუღით—თუ რქოსა და ვერცხლის ნივთიერებით—20 ათასი ტალანტი. ტყუენი, რომელნიც ტრიუმფს შეადგენდნენ, იყვნენ: მეკობრათ უფროსთ გარდა, სომხეთის მეფის ტიგრანის შვილი თავის ცალთ და ქალთ, ზოზიმი,

¹ ეს ადგილი უნდა იყოს მულანი, რომელიც აქამოდე მრავალი მხამიანი გველი იცის (Броневскаго Новѣйшія извѣстія о Кавказѣ. II, 272—275)

² Plutarque... III, 157—159.

მოხუცის ტიგრანის ცალი, ურების მეფე არისტობული, მიტრიდატის და ღ სუთი შვილი, სკიითების დედა-კაცი, და ამანთები ალბანელებისა, იბერელებისა და კომპაგნის მეფისა¹.

აქ სტატის შესავსებლად საჭიროდ ვხდით რჩილ სიტყვად დაუერთოთ. ჩვენ შემოდ მოვიხსენებთ, რომ სულ ძველად ჩვენის ქვეყნის სახელ-წოდება იბერია არ იხმარებოდა არც უცხო-ტომთაგან, არც ჩვენ წინა-მართაგან. ის იხსენება მხალად იმ დროდამ, როდესაც რომაელები შემოვიდნენ ჩვენს მხარეში მიტრიდატთან საბრძოლველად. საკუთრივ ამ დროდამ იხმარება ის საზოგადო რჩოვრც რომაელებისაგან, აგრეთვე ბერძნებისაგან. სხანსო, ამოხს ვივანე სენ-მარტენი, რომ რომაელებმა ჭბოკეს იბერია თვით საქართველოში და აქედამ გააგრეს ლეს იმის გარეთ². ზომიერის დროდამვე შეიძინეს იმათ დაწვრილებით ცნობა იმ დიდ სააღებ-მიცემო გზასე, რომელიც ინდოეთდამ კასპიის ზღვით ზონტის ზღვის მხარეს მისდევდა. დასრულა თუ არა თავისი ომიანობა ზომიერი წარგზავნა სხვა და სხვა მხარეს მცოდნენი და გამოცდილნი ზონტი, რომელთაც უნდა შეეგრძობინათ ამ საგნის შესახები ფაქტები. ჩვენ ეს გზა შემოდ აღწერილი გვაქვს, ამისთვის იმაზე სიტყვას აღარ გავაგრესებთ; მხალად დაუერთავთ, რომ ზღინის თქმით, (ცხოვრობდა ზარველს საუგ. ქრისტეს შემდეგ.), ინდოეთის სავაჭრო, რომელიც ვითომც ნაგებით მიდიოდა სურთიმდე ანუ სურამამდე, სურამიდამ აქლებით და ცხენებით გადადიოდა საზახანამდე, საიდანაც ისევ ნაგებით მიემგზავრებოდა ზღვამდე.... ზღინი ამოხს აგრეთვე, რომ რომაელების აღებ-მიცემობა საზახანში ვაჭრებს ავიდოდა და ასის სარგებლით ასევე, მაგრამ ჩივის, რომ ეს აღებ-მიცემობა მეტად იზიდავდა აქ რქოს და ვერცხლს, ასე რომ ყოველ-წლივ რომი ას მილიონს სესტერცის³ ჭბოზენიდაო საზახანში⁴.

¹ Plutarque... III 169—170.
² Recherche... 63, 64.
³ 221/2 მილიონ დრახმ. დრახმა შეადგენს 5 პუბს.
⁴ Броневскаго Новѣйшія изв. о Кавказѣ I, 223-241.